

श्रीश्रीलावनीप्रसूत

आम्रमस्योप	
10.11	
10.11.1915	

ली. व.
९

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीनिभक्तजनस्य योजनयने विष्णोर्विधूजस्मृतं संहरद्वारकरद्वंद्वितपदं नत्वा भक्तगाजनं ॥ पाठीं सद्गुणितस्य
वचिचतुरशीतिप्रदां यस्फुटां संक्षिप्ताक्षरकोमलामलपदेर्लालित्यलीलावती ॥ १ ॥ वराठकानां दशकद्वयं २० यत्साकाकिनीनां
श्रपराश्रनस्य ॥ तेषां दश उभयहावगम्योऽमैस्तथा षोडशभिश्च निष्कः ॥ २ ॥ तुल्याजवाभ्यां कथितात्र गुंजावर्षेऽष्टिगुंजो धरैरां
वने रोः ॥ गङ्गाया कस्तूर्यमिडे तुल्येर्वस्त्रेस्तथैको धटकः यदिष्टः ॥ ३ ॥ दशाङ्गुंजं प्रवदन्ति माघं माघाद्वयैर्षोडशभिश्च कर्षं ॥
कर्षेऽष्टिगुंजं भिश्च यत्तुलात्ताः कर्षं सुवर्णस्य सुवर्णसंज्ञं ॥ ४ ॥ यवोदरे रंगुलमस्तसंख्यैः हस्तैर्गुंजैः षड्गुणितैश्च तुर्भिः ॥ हस्तेऽष्टु
भिर्भवती हृदः कोशः सहस्रद्वितैरेव तेषां ॥ ५ ॥ स्याद्योजनं कोशचतुष्टये न तथा कराराणां दशके न वंशः ॥ निवर्त्तनं विंशति वं
शसंख्यैः क्षेत्रचतुर्भिश्च भुजैर्निवर्द्धं ॥ ६ ॥ हस्तोऽभिर्नैर्विस्तृतिर्देर्घ्यपिडे यद्वादशासंघनहस्तसंज्ञं ॥ धान्यादिके यद्यनहस्तमानं
शास्त्रोदिता माधवस्वारिका सा ॥ ७ ॥ डोरास्तु र्वार्याः खलु षोडशोऽंशः स्यादष्टको डोरा चतुर्थभागः ॥ प्रस्थश्च तथोऽष्टितथा दकस्य
प्रस्थाङ्गिराधैः कटवः प्रदिष्टः ॥ ८ ॥ शेषाः कालादियरिभाषालोकतः प्रसिद्धा ज्ञेयाः ॥ इति परिभाषा ॥ लीलगललुललोक्षकालया
लविलासिते ॥ गणेशाय नमो नीलकमलामलकांतये ॥ ९ ॥ शकदशशतमहस्वायुतलक्षप्रयुतकोटयः क्रमशः ॥ अर्बुदमव्रखर्व

राम
९

पंचोत्तरस्याप्युत्तरवर्गजानासिचद्वर्गविधानमर्गा॥ २०॥ न्यासः॥ ११४॥ २६७॥ १०००॥ एषां यथोक्त करणो न जानो वर्गः॥
११५॥ ८८२०३॥ १००१०००२५॥ अथ नवानां खंडेः ४॥ ५॥ अथ योर्हति २०॥ द्विघ्नी ४०० तत्खंडवर्गे १६॥ २५॥ क्वा ४९॥ युता जा
तासैव कृतिः ११५॥ अथ वा चतुर्दशानां खंडे ६८॥ अनयो रहितनिः ४८॥ द्विनिघ्नी ३६॥ तत्खंडवर्गे ३६॥ ६४॥ को न जानासैव
कृतिः १६६॥ अथ वा खंडे १४॥ २०॥ तथापि सैव कृतिः १६६॥ अथ वाराशिः २६७॥ अयं त्रिभि रित्ये ३॥ नूनः १२५४॥ पृथगिष्टः ३॥ युत
श्च ३००॥ अनयो र्घातः ८८२००॥ उष्टं ३॥ वर्गः ३॥ युतो जानासैव कृतिः ८८२०३॥ एवं सर्वत्र ॥ इति वर्गः॥ अथ वर्गमूले कर
णसूत्रं वृत्तं॥ तत्कान्यदि प्रमा कृतिं द्विगुरा ये नूलं समेत कृते न्यक्ताल ब्रह्म कृतिं तदा घविषमात्रं द्विनिघ्नं न्यसेत्॥ यत्क्रां यं
क्तिरुते समे न्यविषमा न्यक्ता प्रवर्गं फलं प्रक्रांत द्विगुरां न्यसेदिति सूरुः पंक्ते ईलं स्यात्पदं॥ २१॥ उदाहरणं॥ मूलं चतुर्गां च
तथानवानां पूर्वकृतानां च सखे कर्तृनां॥ पृथक् पृथक् वर्गपदानि विद्विषुं द्वे विद्विषुं द्विदिने न जाना॥ २२॥ ४॥ ३॥ ८९॥ १६६॥ ८८२०
६॥ १००॥ १००२५॥ लब्धानि क्रमेण मूलानि २॥ ३॥ ५॥ १४॥ २६७॥ १०००॥ इति वर्गमूलं॥ अथ घने करणसूत्रं वृत्तं वयं॥ समविद्या
तश्च घनं प्रदिष्टः स्थाप्यो घनो न्यस्य ततो मवर्गः॥ आदि त्रिनिघ्नस्तत आदिवर्गस्तथा हतोथा दिघनश्च सर्वे॥ २३॥ स्थानांत

ली. व

३

रत्नेन युता घनः स्यात्सुकल्पतत्त्वं उयुगंतोत्पं॥ एवं मुहुर्वर्गगनप्रसिद्धां वाघां कतो वा विधिरेष कार्यः॥ २४॥ खंडां भां वा हतो रात्रि
विघ्नखंडघनैकयुक्॥ वर्गमूलघनः स्वघ्नो वर्गराशे घनो भवेत्॥ २५॥ उदाहरणं॥ नवघनं त्रिघनस्य घनं तथा कथय पंचघ
नस्य घनं च मे॥ घनप्रदं च ततो पिघनात्सखेयदि घनस्त्रिघना भवतो मति॥ २६॥ न्यासः ६। २७। १२५। जाताक्रमेण घनाः १०२६।
१६६८३। १६५३९२५। अथवानवानां घंडे ४। ५। आभां राशिः ६ हंतः १८० त्रिघ्नश्च ५४० खंडघनै ६४। १२५। कोन १८६ युतो जातो घ
नः ७२६। अथ वाराशिः १२७ अस्य खंडे २०। ७। आभां राशिः २७ हंतः ३७८० त्रिघ्नश्च ११३४०। खंडघनैः १८०००। ३४३ युतो जातो
घनः १९८६९। युतो जातो घनः १९८६३ अथ वाराशिः १६ अस्य खंडे १०३। अस्य घनः ॥ २७॥ अस्य वर्गो जातो नवानां घनः १७२६ एवं
सर्वत्र॥ इति घनः॥ अथ घनमूले करणसूत्रं वृत्तद्वयं॥ आघं घनस्थानमथा घनद्वे पुनस्तथां त्या घनतो विशेषः॥ घनपृथक्स्थं
परमस्य कृत्वा त्रिघ्नान् दश घं विभजेत्फलं तु॥ २७॥ पक्षां न्यसेत्कतिमंत्यनिष्ठीं न्यजेत्तस्य थात्फलस्य॥ घनंतरा घा घनमू
लमेवंपंक्तिर्भवेदेवमतः पुनश्च॥ २८॥ उदाहरणार्थं पूर्वघनानां मूलार्थे न्यासः ७२६। १६६८३। १६५३९२५ क्रमात्त्रिघ्नानि मू
लानि ३। २७। १२५। इति घनमूलं॥ इति परकर्माष्टकं समाप्तं॥ ॥ अथां राशवर्गां न॥ तत्र भागजातो करणसूत्रं वृत्तं॥ अन्योन्य

रामः

३

हराभिहतौ हरशौ राशोः समच्छेदविधानमेवं॥ मिथ्योहराभ्यामपवर्तिताभ्यां यद्वाहरांशौ शुद्धियात्रगरेषो॥ २९॥ उदाहरणं
॥ रूपत्रयंपंचलवत्रिभागयोगार्थमित्ताच्चतुत्पहरान्॥ त्रिषष्टिभागश्चतुर्दशांशः समच्छेदे मित्रवियोजनार्थः॥ ३०॥
न्यासः॥ ३१॥ ११३ जातास्समच्छेदाः॥ ६५॥ ३१५ योगेजाताः॥ ५३३ वियोजनार्थं न्यासः॥ १२१ सप्तापवर्तिताभ्यां हराभ्यां १॥ २ संगुरितौ वाजतौ समच्छेदौ॥ २२॥ १२२ वियोगे च॥ २२॥ इति भागजातिः॥ अथ प्रभागजातौ करणास्त्रं वृत्तं द्विं॥ लवालवघ्राश्च हराह
रघ्राभागाप्रभोगंकसवर्गानेत्यात्॥ उदाहरणं॥ उन्माद्र्विलवदयंस्य सुमतेपादत्रयं यद्भवन्नत्यं वांशक षोडशांशश्च ररा
ः संप्राधितै नाधिने॥ दत्तो नवराटकोः कतिकदर्येणापितासेन मेवुहित्वं यदि वेत्सिवत्सगराते जातिं प्रभागाभिधां॥ ३१॥
न्यासः॥ १११३३४५११११ सवर्गाने पङ्क्तिचवर्तिते जातं॥ १॥ एको वराटको दत्तः॥ इति प्रभागजातिः॥ अथ भागानु
बंधभागाय बाहयोर्जातौ करणास्त्रं सार्द्धं वृत्तं॥ छेदघ्नरूपेषु लबाधनस्मै मेकस्य भागा अधिको न काश्चेत्॥ स्वांशाधिको
नः स्वलयत्रतत्र भागानुबन्धे चलवापवाहे॥ ३२॥ तलस्थहारे नहरं तिहन्यात्वांशाधिको तेन तु तेन भागान्॥ ३३॥ उदा
हरणं॥ सांघिदयंत्रयं घांघिकी दृक् बुहि सवर्गितं॥ जानास्यं सानुबन्धे च तथा भागापवाहनं॥ ३४॥ न्यासः॥ ३१३ सवर्गी

पिजानाशिचेद्वर्गघनोविभक्तौ॥४१॥न्यासः३ सवर्गितं ३ अस्यजानोवर्गः४६॥अनोलब्धमूलं३।अथवाअजानोघनः३४३॥
 अनोलब्धमूलं३।इतिभिन्नपरिकर्माष्टकं समाप्तं॥अथसून्यपरिकर्मसुकरासूत्रमार्थाश्च॥योगेष्वेकसमवर्गादौत्वंस्व
 भाजिनोराशिः॥स्वहरःस्यात्स्वगुणःस्वस्वगुणाश्चिन्त्यःस्वशेषविधौ॥४२॥शून्यगुणाकेजातेस्वहारश्चेत्युतस्तदाराशिः॥अ
 विक्रिस्वसेयस्तथैवस्वेनोनितश्चयुता॥४३॥उदाहरणं॥स्वयं चयुग्मभवतिकिंवदस्ववर्गंमूलंघनंघनपदस्व
 गुणाश्चयं च॥स्वेनोद्भूतादशवकःस्वगुणोतिजार्द्धयुक्तस्त्रिभिश्चगुणितःस्वहृतःत्रिषष्टि॥४४॥न्यासः॥स्व०पंचयुगं
 ५क्षेपेणसमंजातंस्वस्य०वर्गं०मूलंघनंघनपदस्वमेव०पंच५स्वेनगुणितारस्वमेवदश१०स्वेनहृतादशमेव॥
 अथजानोराशिः॥छेदंगुणांगुणांछेदमिति वक्ष्यमाणविलोमविधिनापिसिद्ध्यतिदृश्यं६३स्वार्द्धः११युतः११त्रिभिः
 गुणितंस्व०हृतस्त्रिषष्टि६३जातायथात्रिषष्टि६३स्वहृतत्वायुक्तं६३त्रिगुणात्वात्रिभिर्मक्तं१२१तिजार्द्धयुक्तत्वात्
 जार्द्धितेतिन्यासः॥२१स्वांशाधिकेतिक्तेः११तलस्थहारेणा३हरांहृतं३स्वांशेनेन१नेन२उर्द्धस्थंहारंगुणयेत्४२
 छेदेनभक्तं१४यथाअंशहारार्थंसार्वरूपं११११समछेदेयोजितंजातं३३छेदंलवंचयविवर्त्य३३संज्ञा२११हति४२

ली.व
५

छेदवधो न भक्तो जातो राशिः ॥ १४ ॥ इत्यं १ ॥ निजाई ११ ॥ समछेद ३३ ॥ पुनं ३ त्रिगुणां ५ हरस्य छेदलवंपरिवर्त्य ५ ॥ ६ ॥ ३ अंशा
हति ॥ १२६ ॥ छेदवध ५ ॥ भक्तो जातो राशि १४ यद्वा राशि १४ निजाई युक्त कृते नि १४ तलस्थ हारेण २ हरं गुणयेत् २ स्वांश १
पुनं न हरणो न ३ दुर्ध्वस्थं गुणयेत् ४२ छेदेन भक्तो २१ अयं त्रिगुणा जात राशिः ६३ स्वाई पुनं कृते न्यासः ११ ११ ॥ समछेदे
३ ११ ॥ पुनं ३ ३ ॥ अंशा हति ४२ छेदेन हते जातो राशि ६३ ॥ स्वयं गणितं स्वयं गणितं महानुपयोगः ॥ अष्टविधौ करण
स्वतंत्रं द्वयं ॥ छेदं गुणं गुणं छेदं वर्गं मूलं पदं कृति ॥ अंशं स्वस्व मरणं कर्षा इत्येराशि प्रसिद्धयेत् ॥ २४५ ॥ ॥ अथ स्वा
शाधिको नेतुलवाद्यो नोहरोहरः ॥ अंशं स्वस्व विकृतं स्वस्व विलोमे शेष युक्तवत् ॥ ४६ ॥ अत्रोद्देशकः ॥ यस्मिन् अस्मिन् चतः
स्वचरो र्थं कृतं सप्तभिस्त्रिंशेन विवर्जितः स्वगुणितो हीनो द्विपंचाशता ५२ तन्मूलेष्ट पुनं हते च दशभिर्जातं द्वयं
बृहत्तं राशिं वेत्ति हि चंचला क्षि विमलांवाले विलोमक्रियां ॥ ४७ ॥ न्यासः गुण ३ धन ३ भाग ७ ही १० वर्ग द्विपंचाशता ॥
हीनं मूलं अष्टयुतं दशभि १० हते दृश्यं २ दशभि हतं १० इति दशगुणां २० अष्टयुतं अष्टशोधित १२ मूलमत्पुक्ता वर्ग १४४
द्विपंचाशता हिन इति युक्तो जात १५६ स्वगुण इति वर्गवचना मूलं १४ अंशेन विवर्जित इति अंशो यो न्यत ज्ञानार्थं अथ स्वा

राम
५

राशिति ११ लवो नोहार ११ अनेन चतुर्दशानां भागो अयं याज्यं ७ जातं २१ सप्तभिभक्त इति सप्तगुरां १४७ त्रिभिश्चरौ र्यु
 क्त इति शोभनार्थं न्यासः ११ ३१ समच्छेदे युते ११ छेदं लवंच परिवर्त्य ४ अंशाहति ५८८ छेदेन भक्तं ८४ त्रिघ्न इति त्रिभक्तो
 राशिः १२८ अस्या दृश्या नयरां राशिः २८ त्रिगुणा ८४ त्रिभिश्चरौ र्युक्तेति न्यासः ११ ३१ समच्छेदे ४१ ३१ युते ११ अंशा
 हति ५८८ छेदेन भक्तं १४७ सप्तभक्त २१ स्वयं दोन हीन १४ वर्ग १५६ द्विपंचशताहीनः १४४ मूलं १२१ अथ ८ युतं
 २० दशहति लवंच २ इति विलोमविधिः ॥ इष्टकर्मणि सुकरा सूर्यवृत्तं ॥ उद्देशकाला यवदिष्टराशिः शुक्लो हतौ शोः र
 हितो युतो वा ॥ इष्टाहतं दृष्टमनेन भक्तं राशिर्भवत्योक्तमिति यकर्म ॥ ४८ ॥ अत्रोद्देशकः पंचघ्नः स्वत्रिभागे न दशभक्तः
 समंचितः ॥ राशिस्त्रिंशार्धपादेः स्यात्को राशिर्घूनशतति ॥ ४९ ॥ न्यासगुरा ५१ मरा ११ भाजक १० राशिभागे ११ ११ ११
 दृश्यं ६८ इष्टं ३ पंच ५ गुरा ११ सो विभागो न १० दशभक्तं ११ त्रिंशत्पादे र्यो गार्थं ॥ न्यासः ११ ३१ ३१ ३१ सम
 छेद ३४ ३४ ३४ १५८ यथायोगः १०२ षट्पदवर्त्य ११ दृश्य ६८ इष्टा ३ हतं २०४ अनेन छेदं वलंच परिवर्त्य ४१ न अं
 शाहत ८५६ छेदवधः ११ भक्तो ४८ अथ दृश्यजातु राहुरां ॥ अमलकमलराशे त्रिंशत्पादं चाशषं त्रिनयनहरि सूर्यो

स्वत्रिभागः कदंबेपादश्चतुर्मेपुप्रचलितकसुमेचम्यकपंचमांशः॥ प्रोक्तृधां भोजखंडेरविकरदलिते अंशदंशोभि
रभ्येतन्नकोत्तमभंगो भूमतिनभसिवैकाभवेद्गुणसंख्या॥ ५२॥ न्यासः १।९।९।९।९। दृश्यं १ इष्टं ३ अंशसर्वाना
यन्यासस्त्रिभिरपवर्तिते १।९।९।९।९। सवरिति ३००।४००।३००।३८०।४००। एषांयोगः १७००। विंशत्या अपवर्ति
तेजातं॥ ५३। अनेनइष्टवियोजनायन्यासः ३५६ सवरिति ६०।५६। वियोगेजातं १०। इष्टा ३ इष्टफलेन १०। भक्तंछेदं
लवंचपरिवर्त्य ३०। अंशाहति ६० छेदबधेन १ भक्तीराशि ६० अस्यआलापराशर्षष्टांशः १००। त्रिभाग २० पाद १५ पं
चमांश १२ त्रिशांश २ दृश्यं १॥ अन्यच्च॥ यथा हि सत्रिभागां नेवैविवरगतं कुंजराणां बद्धं गच्छैव मया धिर्वतिमलि
लं शत्रुमांशेन मिश्रः॥ यन्निन्यां च मांशः स्वनवसमहितं कीडते सानुरागे नागे डोहस्तिनी भिक्षिसुभिरनुगतः कासवेशूथ
संख्या॥ ५३॥ न्यासः १।९।९।९। भागा नुबंध जान्या सवरिति ३।४।५। दृश्यं ४ इष्टं १ सवरिति नवभिरपवर्त्य १६८। ४८।
३५। एषां योगः २५१। ३।९।९। अनेनइष्टवियुक्तं १। इष्टं ४ इष्टगुणेन भक्तं जाता हस्तिसंख्या १००८॥ सुख आलापरा
शः अर्द्धं ५०४। सुख अंश १६८। राशेवज्ञाग १६८। सुख सप्तमांशः॥ २४॥ राशेरत्तमांशः॥ १२६॥ सुख नवमांश १४ दृश्यं ४

लीव
७

॥ अथ शेषजातावदाहरणं ॥ छिद्यानभक्तेन लवोनहारघातेन भाज्यप्रकटाख्यराशिः ॥ उदाहरणं ॥ स्वाङ्गिप्रादाख्ययागेन व
लवयुगलं योवशेषाच्चकाश्यां शेषांघ्रिः शुक्लहेनोपधिदशमलवान् इशेषा इयामां ॥ शिष्टानि क्विष्यति निजहमन
यातीर्थपांथप्रयातः स्तस्य डव्यप्रमारां वदपरिभवता शेषजातिभुतास्तिः ॥ ५४ ॥ न्यासः ॥ ११३१११६ ॥ छिद्यानः सत्रभा
जकं ॥ ७२० ॥ लवोनहार ॥ ५०३४ ॥ तेषां घात ॥ ८४ ॥ भाज्यन्यासः ॥ ५३० ॥ द्वादशभिगावर्तिते ६० ॥ अनेन प्रकटाख्यराशिदृश्यं ६३
भाज्यछेदं लवं च परिवर्त्य न्यासः ६० ॥ गुराना जातं ३०८० ॥ भारीहते लव्णं डव्यमानं ५४० ॥ इष्टेन वानूषराशिं इष्टं १ प्रक
ल्यान्यासः ॥ ११३१११६ ॥ समच्छेदीकृत्य रूपादर्शशोधनं १ ॥ अस्य नवमांशद्वयं ११३ ॥ लवालवघ्रेति कृते जातं ११३ ॥ समच्छे
देव ॥ ११३ ॥ वियोगे जातं ११३ ॥ द्वाभ्यामप्यवर्तिते जातं ११३ ॥ अस्माच्चतुर्थींश ॥ ११३ ॥ लवालघ्रा ॥ ११३ ॥ समच्छेदं ॥ ५०१
४ ॥ ११३ ॥ वियोगे च ३०८० ॥ चतुःपंचाशता ५४ ॥ अप्यवर्त्य जातं ११३ ॥ अस्य अष्टदशमांशश्च ११३ ॥ लवालवघ्रा ॥ ११३ ॥
११३ ॥ ११३ ॥ वियोगे च ३०८० ॥ द्वाभ्यामप्यवर्तिते जातं ११३ ॥ ११३ ॥ दृश्यं ६३ ॥ इष्टा ११३ ॥
१३ छेदं लवं च परिवर्त्य ॥ ६० ॥ अंशाहति ३०८० ॥ छेदेन भक्ते जातो राशिः ॥ ५४० ॥ विलोमविधिना अपि दृश्यं ॥ ६३ ॥ लवो

राम
७

नहारा ॥ १२१ ॥ १६६ ॥ दृश्यं १३ ॥ षट्दशमलवालवघ्नेति ॥ ३७८ ॥ दृश्यं युतेन्यासः ॥ ३७८ ॥ समच्छेदे २५२३७८ योग ६३०
१३१ ॥ ३७८ ॥ दृश्यं १३ ॥ षट्दशमलवालवघ्नेति ॥ ३७८ ॥ दृश्यं युतेन्यासः ॥ ३७८ ॥ समच्छेदे २५२३७८ योग ६३०
हाभ्यामयवर्तित्य ३९५ अत्रवतुर्थांशकरोन्यासः ३९५ ॥ ५९५ ॥ लवालवघ्नेति ३९५ ॥ अस्य योगे समवर्तीतं ९८५० ॥ ६३० ॥
योगश्च ३९५ छेदेन १२ हते २९० नवलवयुगलेन्यासः २९० ॥ २९० ॥ लवेति ४२० ॥ समच्छेदे ९८५० ॥ ४२० योग ९८५० छेदे
नहते २७० ॥ अर्द्धयोजने २७० ॥ लवालवघ्नेति ९७० ॥ समच्छेदे २७० ॥ योग ५४० ॥ तलस्थहारेण सिद्धतिन्यासः
१५१ ॥ १२१ ॥ २५१ ॥ १४१ ॥ ६९० ॥ तलस्थहारेणः २ हरं ९ निहतं २ स्वांशोन ९ तेन ९ भागहत ९ पुनः तलस्थहारेण १ हरं ९ ह
तं ९८ स्वांशोन २ तेन ७ भागं ९ हतं ६८ तलस्थहार ४ हरं ९८ हतं ७२ स्वांशोन ९ तेन ३ भागं ७ हतं २९ तलस्थहा
रेण ९० हरं ७२ हतं ७२० स्वांशोन ४ तेन ४ भागं २९ हतं ६४० द्वादशभिपरवर्तिते जातं ६४० ॥ इष्टाहतं दृष्टं ६३ अनेन
६० छेदं लवंपरिवर्तिते ६० भक्तं राशि ५४० अस्य मालगपरो र्द्धं २७० शेषं २३० अस्य नवलवयुगल ६० शेषं २९०
अस्याधि २९० लव्वं ५२ उम्मा ० अस्य शेष ९५ षट्दशमवलव ० ५४ दृश्यं शेषं ६३ ॥ अथ लेखजात्युदाहरणं ॥ पंचा
शोलिकलाकंदं वमगमञ्जः शिलिं धितपोर्विशेषस्त्रिगुणो मृगौ शिकटजंदोलायमानोपरः ॥ कीर्तैकेतकिमाल

४२। ५८। अद्वितीजानोराशि २१। २६। अथ किं विद्वर्गकर्माच्यते॥ इष्टकृतिरष्टगुणितवेकदलीताविभाजितोष्टे
 न॥ एकस्यादस्य कृतिदलितानैकापरोगाशि॥ ५९॥ रूपं द्विगुणोष्टतं सैष्टं पथमोवारूपं॥ कृतिपुतिवि। यु
 तीवेर्केवर्गोस्याययोराशे॥ ६०॥ उदाहरणं॥ राशोर्ययोः कृतिवियोगयूतीनिरेकेमूलप्रदेष्टवदत्तोमममित्र
 यत्र॥ क्लिश्यंतिवीजगतिनेपठकेपिमूलावोयक्रिवीजगणितं परिभावयंति॥ ६१॥ न्यासः इष्टं १ अस्य कृति १
 अपगष्टगुणं ६ वतुर्भिरावर्तिने २ वेका १ दलिता १ इष्टेन १ भाजिता छेदं लवं वपरिवर्त्त ३१ सुशोहति ३ छेद
 वधेन ३ भक्ताजानोपथमोराशि १ अस्य कृति १ अस्योर्द्ध १ सैकासमछेदा १। ३। जानोराशि ३। १। ३। अनयोव
 र्गो १। ६। सवर्तिनो जान ४। ६। वियोग ५ निरेक ४। जानोमूलप्रदेष्टाराशिमूल १ सवर्तिनं राशेययोगः १३। निरेक
 नायेन्यासः १३१। सवर्तिने १३४। वियोगेर्द्धमूलं ३। एवमेकेन इष्टेन इष्टं १ वर्ग १ अष्टगुणा ८ वेको ७ दलिता
 १ इष्टभाजितोराशि १ अस्य कृति ४६ दलिता ४६ सैका ४६८ योगः ५७ जानोराशि ३। ५७। वर्गे ४६। ३२४६ वतु
 र्भि ४ रावर्तिनाम्प्राहरोभ्यांगुणितो ७८४। ३२४६। वियोग २४६५। वेको २४०। ३६६६ मूलेजाने ४६। ६३। इष्ट २

ली.व
१

कृति ४ अष्ट द गुरां ३२ व्येका १ दलिता ३१ इत्येन साजितो राशि ३९ अस्य वर्ग १६९ दलिता १६९। ऐक १६३ अथ म
परो राशिः ३३ १३ ३ वर्गे १६९ १९६ १०४६। षोडशाव वर्तिन हराभ्यां ९६४ समच्छेदे ६९१ ५०१४६। ८६०४६। वियोग १२४५
४५। योग १०४७ ५५३ त्वन्य हेरेण केन रहितौ १२३५ २९९०४६ ५२६ मूले जाते रूपं ९ द्वि २ गुरो न इत्येन ३ भक्तं ९ एतदि
सहितं ३ जातं द्विकेन इत्येन २ रूपं ९ द्वि गुरो न २ इत्येन २ एतं जातं ६२ त्रिकेन सवर्गिते युतां १६९ १९० १२३ १९६
एको राशिः ॥ करो न वृत्तांतरं ॥ इत्यस्य वर्ग वर्गे घनश्च तावत्तस्य गुरो पथम ॥ ऐको राशि रपाता मे व व्यक्ते यवा व्यक्ते
॥ ६२ ॥ इत्यं ९ अस्य वर्ग ९ अस्यापि वर्ग ९ अष्ट द गुरा ६ अष्टभिरापवर्त्त ९ ऐक ३ पथमो राशि ३ पुन इत्यं ९ अ
स्य घन ९ अष्ट द गुरा ६ अष्टभिरापवर्त्त ९ जातं द्विकेन वा १६८ त्रिकेन वा ६४६०२९६ एवमिष्ट वशादाने त्वं
॥ पाटी सूत्रोपमं बीजं गूढमित्यवभासते ॥ नास्ति मूढ पमूढा नानैव षोडशने कथा ॥ ६३ ॥ मूले शेष जात्यादिक
त्पान पने करण सूत्रं वृत्तांतरं ॥ गुरा घन मूलो न युत स्य राशे इत्यस्य युक्त स्य गुरा द्वि कृत्वा ॥ मूलं गुरा द्वि न युत वि
हीनं वर्गी कृतं पृष्ट रभीष्ट राशि ॥ ६४ ॥ पदाल वैशेषो न युतः सराशिरे के राभा गो न युते न भक्ता ॥ दृश्यं तदा मूल गु

राम
१

रांचताभ्यांसाध्यस्ततः प्रोक्तवदेवराशिः॥ ६५॥ यदि लोनोराशि यदिगुणाघ्नमूलयुतोदृष्टः॥ तर्हि विहीनकार्यतस्य
वर्गोराशिः स्यात्॥ ६६॥ मूलो न दृष्टेतावद्दाहरां॥ बाले मल्लालकुलमूलदलानि सप्तनीरे विरासभरमंथर
गारापयस्यत्॥ कुर्वन्नकेलिकलकुंफलहंसयुग्मं शेषं जले वदमरालकुलप्रसारां॥ ६७॥ न्यासः मूल ३ जानहं
सकुलमानं १६ मूलदलं ३ अर्द्ध ३ अर्द्धवर्ग ४६ दृष्ट २ युक्तं समच्छेदे ४६ ३२ योगं ८९ अस्य मूलं ३ गुणा ३
ऊर्ध्वं ३ युतं १६ छेदमक्तं ४ अस्य वर्गोराशिः १६॥ अस्य जालापमूलं ४ सप्तगुणां २८ दलं १४ दृष्टं २ मूलयुते दृष्टेतावद्
दाहरां॥ स्वपदैर्नवभिर्युक्तः स्यात्तवारिशताधिकं॥ शतं द्वादशकं विद्वन्कः शराशिर्निगद्यताम्॥ ६८॥ न्यासमूल
गुणा ६ दृष्ट १२४० जानोराशिः ६२ मूलगुणाका ६ अर्द्ध ६ अस्य कृति ८९ दृष्ट युक्ते समच्छेदे ८९ ४६ ६० युक्तं ५०४९
अस्य मूलं ७१ गुणा ऊर्ध्वं ६ हतं ६२ छेदमक्तं ३१ अस्य वर्ग ६६९ जानोराशिः अस्य जालापमूलं ३९ नवगुणान्तं २२
अनेन युक्तोराशिः १२४०॥ भागमूलो न दृष्टे उदाहरां॥ जानहं सकुलस्य मूलदशकं मेघागमे मानसं प्रोङ्गीय स्थ
यप्रीवतमगादृष्टांशको भवतात्॥ बाले बालमूरालालालिनिजले केलि क्रियालालसंदृष्टं हंसयुगत्रयं च स

ली.व
१०

कलायूथस्यसंख्यावद॥ ६८॥ न्यासमूलगुणा १० भाग १ दृश्य ६ यदालवैरित्यादिनाजातोराशिः १४४ एकस्याष्टमां
शिन १ रूपे १ समच्छेदे ६।१। गुणे २ अस्यछेदंलवंचपरिवर्त्त॥ ६९॥ अनेनदृश्यं ६ भक्तांशंशाहती ४०। मूलगुणां
भक्ता ६।१०। अंशाहति ६०। गुणाकस्यार्द्धं ४० अस्यकृति १६०० अनेनइष्टवियोजनायन्यास १६००। ४८। समच्छे
दे ११२००। २३५२॥ योग १३५५२ सप्तायवर्त्तित १६३६ अस्यमूलं ४८। गुणाईन ४०। युतं ८८। छेदभक्तां १२। अ
स्यवर्गोराशि १४४। अस्यआलापमूलं १२ दशगुणा १२० दृश्यं ६। अन्यच्च॥ पार्थः करौवधायमार्गगागरांकुजोररो
संदधे नस्यार्द्धं नीनवार्यतच्छरंगरांमूलेश्वतुर्भिर्हयान्॥ शन्यंयद्विस्थेयुभिषिभिपरिछत्रंधजंकार्मुकंचिच्छे
दास्यशिरंशरेणाकतिनेनामार्जुनः संदधे॥ ६९॥ न्यासः मूलं ४ भाग ३ दृश्यं १० यथोक्तकरोनजातोराशिः १०० भा
ग १ अनेनकृत एकसमच्छेदा ३।१। कृतं १ अनेनछेदंलवंचपरिवर्त्तमूलगुणां ४ अंशाहति ८ छेदवधभक्तादृ
श्यं १० छेदवधभक्ते १० गुणाई ४ कृति १६ दृश्यं २० युक्तं ३६ मूलं ६ गुणाईन ४ युतं १० अस्यवर्गोराशि
१०० अस्यआलाप॥ मूलं १० चतुर्गुणां ४० तस्यार्द्धं ५० दृश्यं १०॥ अन्यच्च॥ अलिकलदलमूलंमालतिः

राम
१०

जातमथैनिषिलनवमभागाश्चालिनीभंगमेका॥ निशिपरिमललुब्धेयसमर्धेनिरुद्धं प्रतिररातिर
रांतं बुहिकांतेलिस्त्रयां॥ ७०॥ तत्र किल राशि नवांशाष्टकं राश्यर्द्धमूलं राश्येकां दश्यं २ एतदश्यं चाद्वित
राश्यर्द्धं सभागावतिति॥ तथान्यासभाग ६ मूलगुरा ९ दश्यं २ राश्यर्द्धं स्यांशो राश्यं स्यार्द्धं स्यादिति भा
गोन्यस्तः॥ अतः प्राग्ब्रह्म राशिदलमानं ३६ एतादिगुरांतं ७२ भाग ६।१। समच्छेदे ३६ गुरां ९। मूलं ३
छेदलवंपरिवर्त्य ६।१। अंशाहति १ इति कृते जातं ६। गुरां ६। कृते ६। दश्यं ६। समच्छेदे ६। १४४
योगे २२५। मूलं ९५ गुरां ६। पुतं २४ छेद ४ भक्ते ६ अथ वर्ग ३६ दिगुरांतो राशि ७२ आलापं मूलदलं
६ अथ नैवमभाग ६४ दश्यं॥ अन्यच्च॥ यो राशिवष्टादशभिस्त्वमूलैः राशि विभागेन समाच्यतश्च॥ जातश
तद्वादशकं शुजानी हि पाशां यदनास्ति ते वेत्त॥ ७१॥ न्यासभाग ९ मूल १८ दश्य १२०० जातो राशि ५७८
भाग ९ रूप १ समच्छेदे ३।३ पुतं ४ अनेन छेदलवंपरिवर्त्य न। ३। १८ अंशाहति ५४ छेदवधेत ४ भक्त्या
५४। द्वाभ्यामपेवर्तिते। २७। अनेन दश्यं १२००। ३। अंशाहति ३६०० छेदवधेत ४ भक्ते १०० गुरां २७

ली. व
९९

शुक्लति ७२६ दृश्ययुक्तं समच्छेद ९४४०। ७२६ योग ९५२६ अस्य मूल ९२३ गुरा २७ ऊर्ध्व ३७ हीनं ६८ छेदमक्तं
२४ अस्य वर्गो राशि ५७६ अस्य आलाप मूल २४ अष्टादश गुरां ४३२ राशि विभागेन समान्वितं ९६२ राशियुतं
५७६॥ इति भास्कराचार्य कृतायां लीलावत्यां ज्ञाताध्यायः॥ ॥ अथ त्रेराशिके करण सूत्रं वृत्तं॥ प्रमाणमि
च्छावसमानजातिं आश्रितं योस्तत्फलमन्यजातिः॥ मध्येतदिच्छाहतमाघहत्स्यान्दिच्छाफलं यस्तविधिर्वि
लोमे॥ १॥ अत्रोद्देशकः॥ कुंकुमस्य सदस्यं हतिशक्तिः ४५ आघेन ३ छेदांशविपर्ययास्तत्कृत्वा ३४५
लंघयन्निष्कसप्तमलवे विभिर्यदि॥ प्राप्यते स यदि मेव राशिग्वरवृहतिश्च तव केन तत्कियेत॥ २॥ न्यासः
॥ ५॥ लब्धानि कुंकुमफलानि ५२ मध्य ५ इच्छायाहतं ४५ अंशाहतिशक्तिः ४५ आघेन ३ छेदांशविपर्ययास्त
कृत्वा ३४५ अंशाहतिः ३५ छेदवधे ६ हतै लब्धानि कुंकुमफलानि ५२ यत्नवतुर्थ भागाला कृत्वा वतुर्गुरां ९२ छेदे
नरं भक्तं लब्धो कर्षं ३॥ उदाहरणं॥ प्रकृत्य कर्पूरयलत्रिषष्टि सभ्यते निष्कचतुष्कयुक्तं॥ शतं नदाद्यादशभिः सया
दैः पलेः किमावदवसखे विचिंत्या॥ ३॥ न्यासः ६३। ९०। ४। ४९। लब्धानिष्का २० इस्मा ३ यरा ८ काकिंन्यः ३ वरातका

राम
९९

५१ भागश्रुतिन्यासः ६३५०४९२ छेदद्वेति ४६ मध्यं १००४ इच्छा ४६ गुणितं ५०६ छेदवध ४ भक्तं १२७४ प्रमानेरा
 ६३ भक्तं १२७४ लब्धानिष्ठा २० शेषं १४ निष्ठास्यषोडशगुणं २२४ लब्धादम्मा ३ षोडशगुणालब्धाप्रणा ८ शेषं ५६ च
 तुरगुणं २२४ अनेन ६३ भक्ताकाकिन्य ३ शेषं ३५ विंशतिगुणं ७०० अनेन ६३ भक्तं ७०० लब्धं वराठकाशेषं १४ स
 प्रायवर्ज्यवराठकाभागा ३। अन्यच्च ॥ इमं ह्येनसायांशाशालितं दुलखालिंकालभ्यावेतेरासप्तत्यानात्किं सपदि
 कश्यतो ॥ ४ ॥ न्यासः ३२१ ६१ ७०१ स्वार्थ २ शेषा ७ आ १ प्रस्थो २ इति त्रैराशि ॥ व्यष्टत्रैराशिके करणसूत्रं वृत्तद्वयं ॥
 इच्छा वृद्धौ फलं हासो हासो वृद्धिः फलस्य तु ॥ व्यस्तत्रैराशिकं तत्र जेयंगणितकोविदे ॥ ५ ॥ ये त्रैराशि वृद्धौ फलस्य फलं
 हासे वारुद्धिस्तत्र व्यस्तत्रैराशिकं ॥ तद्यथा ॥ जीवानां त्रयसोमौलेयो तोल्या वरास्ये हेमनि ॥ भागहारे वराशीनां व्यस्तत्रैरा
 शिकं भवेत् ॥ ६ ॥ उदाहरणं ॥ प्राप्नोति चेत् षोडशवत्सरास्त्रिंशतिवत्सरा किं ॥ विधूर्वहो निष्कवत्सरा यश्चाप्रा
 प्नोति धूम्रवहस्तदिति ॥ ७ ॥ न्यासः १६१ ३२१ २०१ यके मध्यं प्रमारो न २ हतं ८ इच्छाया ६ हतं ६ ॥ दशवर्गसुवर्गावग
 गानकमवाप्यते ॥ निष्केन तिथिवर्गां तु नदावदकिपन्निनं ॥ ८ ॥ न्यासः १०१ १११ १५१ लब्धं ३ मध्यं १ प्रमारो न १० हतं

ली. व.
१२

१० इच्छाया हृतं १०० यंच भिरपवर्त्य ३॥ अन्यच्च ॥ सप्ताह केन मानेन राशेशो शस्य मापिते ॥ यदि मानशतं जातं तदा पंचा
ह केन किं ॥ ९ ॥ न्यासा ७१००॥ पंचमं ७०० इच्छाया ७ हृतं ७०० आय हृतं लब्धानि १४० ॥ इति मयस्तत्रैराशिकं ॥ अथ पंच
चराशिके करणसूत्रं वृत्तं ॥ पंच सप्त नवराशिकादिकेन्योन्यपक्षानयनं फलछिदा ॥ संविधाय बहुराशिजे वधे स्वल्प
राशि वधभाजिते फलं ॥ १० ॥ अत्रोदाहरणं ॥ मासे शतस्य यदि पंच कलांतरस्या धर्मे गते भवति ते वदधोऽशान्तं ॥
कालंतथा कथय मूलकलांतराभ्यां मूलधनं गराक कालफले विदित्वा ॥ ११ ॥ न्यासः १००॥ ११॥ लब्धं कलांतरं ४५॥
कालज्ञानार्थं न्यासः १००॥ ११॥ लब्धमासा १२ मूलधनार्थं न्यासः १००॥ ११॥ लब्धं मूलधनं १६॥ न्यासः १००॥ ११॥ फलछिदां
अन्योन्यपक्षानयने न्यासः १००॥ ११॥ बहुराशिनां वधः १२ एषा वधः १६० स्वल्पराशिः १ वध १०० यस्मिन्पक्षे बहुफ
लानयनं शबहुराशिवधः १६० भेक्तं १६० लब्धं १ शेषं ६० विंशत्यापवर्तिते जातं १ कलांत
रं छेदघ्नरूपे कृते ४५ कालज्ञानार्थं न्यासः १००॥ ११॥ फलछिदां अन्योन्यपक्षानयने न्यासः १००॥ ११॥ बहुराशिनां १ वध
४६०० स्वल्पराशि १६० वधेन ४० भाजिते ४६०० लब्धमासा १२ मूलधनार्थं न्यासः १००॥ ११॥ फलछिदां अन्योन्यपक्षानयने न्यासः १००॥ ११॥

राम

१२

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ १२४ ॥ वरुणशिवध ४५०००॥ छेदेन ५ हते १६० स्वल्पराशीनां वधः ६० अनेन हतेन लब्धं मूलधनं ॥ १६ ॥ उदाहरणं ॥ सत्रं शमाशेन सप्तस्य च तस्या कलांतरं पंच स पंच मांसं ॥ मांसे स्थिभिर्यं च लवा द्विके रत्नत्सा द्विषष्टेः फलमूच्यतां किं ॥ १२ ॥ न्यासः ॥ लब्धं कलांतरं ३५ फलछिदां अन्योन्यपक्षानयने न्यासः ॥ वरुणशिवध ५५६००० स्वल्पराशि २२०००० उभौ धनुसहस्रा ४०००० पवर्त्त ३५ इदं कलांकरं ३५ ॥ १५० ॥ १२५ ॥ सप्तराशिकादिके उदाहरणं ॥ विस्तरे त्रिकलाकराष्टकमितां देर्घ्यं विवित्राश्ववे इपैरुत्कटयदसूत्रपरिका अष्टौ लभंते शतं ॥ देर्घ्यं सार्द्धं करत्रया परपरिहं हस्तार्द्धं विस्तारिणी तादृक् किल भते द्रुतं वदवर्णिग्वानिर्य किं ये त्सि वेत् ॥ १३ ॥ न्यासः ३ ॥ लब्धं निष्कार १० इमा १४ परा १५ का १ व ६ भाग ३ फलछिदां अन्योन्यपक्षानयने न्यासः ३३ वरुणशिवध ५००० वधः ७०० स्वल्पराशि वध ७६० अनेन वरुणशिवधे ७५०० भक्ते लब्धं निष्कार ० चतुर्भिर ८०० पवर्त्त १२५ शेषं १७५ षोडशगुणा २८० छेदभक्ते इमा १४ शेषं ११२ षोडश १६ गुणा १०१२ छेदभक्तो जानायाणां १ का १ व ६ भा ३ ॥ अथ तवरशिके उदाहरणं ॥ पिंडे ये र्कमिता गुलाः किल चतुर्वर्गं गुला विस्तृतौ पद्मा दीर्घतया चतुर्दशकरास्त्रिंशत् लभंते सतं एता विस्तृतपिंडं देर्घ्यः

ली.व
१३

मितयोधेषांचतुर्वर्जिताः पदास्तेवदमेचतुर्दशसखेमौल्यलभंते कियेत् ॥ १४ ॥ न्यासः ११।११। फलछिदां अन्योन्यपक्षा
नयनेन्यासः ११२५। बहुराशिवधः १३४४०००६४० अनेना २६८८०। पवर्त्य ५० छेदेन हने ३०। ११०। ५०। लब्धं निष्का १६ शेषं २
ययोप १४। १००। चित्ते अपवर्ति तेजाताः ११ बहुराशिवधः ५० स्वल्पराशिवधः ३। अनेन भक्ते ५०। अथैकोदशराशिको १०
१००। दाहरां पदाये प्रथ १०१०० मोदि ते प्रमितयोग ३५० व्यूमात्रे स्थितास्ते वासानयवे द्दु कटिका इमा रुकं भाटकः ॥
अने पे त द नंतरं ने गदिता माने चतुर्वर्जिता ते वां कामवतीति भाटकमिति गयूतिषके वद ॥ १५ ॥ न्यासः ११।११। फल
छिदां अन्योन्यपक्षानयनेन्यासः ११११११ यथोपचितैरपवर्ति ते १२१११ बहुराशिवधे १६ लब्धं भाटक ८॥ अथैकोदशराशिको १०
इके करणसूत्रं वनाई ॥ १६ ॥ तथै ११११११ वभांडके पि विधिर्विषयस्य स्तहरां शमौल्ये ॥ अत्रै दाहरां ॥ इमे गालभ्यत इहामु
सतत्रयं चे त्रिंशन्पनेन विपरौ वददादिमानि ॥ आसे वदाशुदशभिः कटिदादिमानि लभ्यति चेद्विनमयेन भवंति मित्रः
॥ १६ ॥ न्यासः ११।११११११ अन्योन्यपक्षानयनये राशे ॥ ३०० लब्धानि दादिमानि १६ ॥ इति भास्कराचार्यकृतायां ली
लावत्यां सकी १०० रीकारि ॥ अथ मिश्रव्यवहारः ॥ प्रमारा कालेन हतं प्रमारां विमिश्रकालेन हतं फलं च ॥ स्वयोग

राम
१३

भक्तेचपथविशेतेनेमिश्राहतेमूलकलांतरेस्तः॥१॥यदेष्टकर्माखविधेस्तुमूलमिश्राचुतंतच्चकलांतरस्या
त्॥उदाहरणं॥पंचकेनशतेनाद्येमूलंस्वसकलांतरं॥सहस्रंवेत्पथकतत्रवदमूलकलांतरं॥२॥न्यासः॥
लब्धेक्रमेणकलांतरं६२५॥३॥अथव्यष्टकर्मणाकल्पितमिष्टं॥उद्देशकोलापवदिष्टराशिरित्यादिनापंचरै
शिवत्करणोनरूपस्यवर्षेकलांतरं३॥एतद्युतेनरूपेण१५रूपगुणोद्देशे१०००॥भक्तेलब्धमूलधनं६२५॥ए
नस्मिन्मिश्राचुतेजातंकलांतरं३०५॥करणासूत्रं॥अथपुनरौर्गुणिताःस्वकालाव्यतीतकालप्रफलोद्धता
ष्टे॥स्वयोगभक्ताश्चविमिश्रनिष्ठाःप्रयुक्तखंडानिपृथाभवन्वि॥३॥उदाहरणं॥यत्रचकत्रिकचतुष्कशतेन
दत्तंखंडैस्त्रिभिर्गणकनिष्कसतंषड्जनं॥मासेषुसप्तदपंचमुतुल्यमाप्तंखंडत्रयेपिहिफलंवदखंडसंख्या
॥४॥न्यासः॥१००॥७॥१००॥१००॥१००॥५॥मिश्रधनं१४॥लब्धानियथाक्रमंखंडानि२४२८॥४२॥पंचराशिवत्करणो
नसमकलांतरं॥अथकरणासूत्रं॥प्रक्षेपकामिश्रहताविभक्ताःप्रक्षेपयोगेनपृथक्फलानि॥उदाहरणं
॥पंचाशदेकसहितागणाकाष्टमिष्टपंचानितानवतिराधिधनानियेषां॥प्राप्ताविमिश्रितधनेस्त्रिशतीत्रि

ली. व
१४

भित्तैर्वर्णिज्यतो वदविभज्यधनानि तेषां ॥ ५ ॥ न्यासः ॥ ५१ ॥ ६८ ॥ ८५ ॥ मिश्रधनं ३०० ॥ आदिधने को २०४ नं सर्वस्वभयो
गः ६६ ॥ अस्मिन्प्रक्षेपगुणिते प्रक्षेपयोगः २०४ भक्ते क्रमात्ताभा भवन्ति ॥ अथ करणसूत्रं वृत्तार्द्धं ॥ भजे छिदो गैरथैते
विमिश्रैः रूपं भजे त्स्यात्परिपूर्तकालः ॥ ६ ॥ उदाहरणं ॥ ये निर्गुरादितदिनार्द्धं तृतीयषष्ठेः संपूरयन्ति हि पृथक् पृथगे
वमुक्ताः ॥ वापि यदा युगपदेव सरेव विमुक्तान्येकेन वा सरलवेन तदा वदाशु ॥ ७ ॥ न्यासः ॥ ११ ॥ ११ ॥ ११ ॥ लब्धं वापी पूरणा का
लोदितांशः ॥ ११ ॥ अथ क्रयविक्रये करणसूत्रं वृत्तं ॥ परोपैः स्वमौल्यानि भजे त्वभागे हत्वा तदेकैव न भजे च जाति ॥ भा
श्रमिश्रेणाधनेन हत्वा मौल्यानि परम्पानियथाक्रमस्युः ॥ ८ ॥ उदाहरणं ॥ सार्द्धं तंडुलमान क्रयमहोदमेण मानाष्ट
कं मुजानां तु यदि क्रयोदशमिता एतावरीका किनी ॥ आदायार्थं यत्तंडुलांश युगलं मुद्रैकभागा चितं क्षिप्रक्षिप्र भजे
वजे महिनत सार्थो गतो यास्यति ॥ ९ ॥ न्यासः ॥ परम्पा ११ ॥ ११ ॥ मौल्ये ११ ॥ स्वभागे ११ ॥ मिश्रधनं ११ ॥ अत्र मौल्ये स्व
भागगुणिते परम्पाभ्यां भक्ते जाते ॥ १० ॥ ११ ॥ अतयोर्योगेन ११ ॥ ११ ॥ ऐतद्वत् ११ ॥ भागो वः ११ ॥ मिश्रधनेन ११ ॥ गुणिते भ
क्ते जाते तंडुला मुद्रमूल्ये ११ ॥ ११ ॥ तंडुलमाने मुद्रमाने भागो वः ११ ॥ ११ ॥ अत्र तंडुलमौल्ये इमा ० परगा ११ ॥ काकिनी ११

राम
१४

वराटक १३ वराटक भागश्च ३ मुद्रमौल्येडम्मा ० पराणा ० काकिनि २ वराटका ६ वराटका भागश्च ३ ॥ उदाहरां ॥
कर्पूरस्यवरस्यनिष्कयुगलेनैकं पलं प्राप्यते वैश्या नंदनं चंदनस्य च पलं डम्मा ४ भागे न वेत् ॥ अष्टांशे न तथा
गुरौ पलदलेनैकेन मेदेहिता भागैरेककषोडशाष्टकमितैर्धूपं च कर्षाम्यहं ॥ १० ॥ न्यासः ॥ प्रस्थानि ३१ ३१ ३१
मौल्यानि ॥ ३१ २१ ११ ११ भाग ११ ११ ११ मिश्रधनं डम्मा १६ लब्धानि कर्पूरादिमौल्यानि १४ ११ ११ तथा तेषां पलानि
लब्धानि ४ १३ १३ अथ कररासूत्रवृत्तं ॥ तरद्वादानीति तरत्तशेषैरिष्टैः हतेस्युः खलुर्मेल्सख्यं ॥ शेषैर्हते शेष
षवधे पृथक् रभिन्नमौल्यान्यथा भवन्ति ॥ ११ ॥ उदाहरां ॥ मारिका कालक मिंडनीलदशकं मुक्ताफलानां शत
सद्वज्रारिचपंचरत्नवज्रिजांयेषां चतुर्णां धनं ॥ संहश्रेहवशेन ते निजधनादत्वेकमेकं मिथो जाता तुल्यध
नाः पृथक् त्वदसस्वेत इत्तमौल्यानि मे ॥ १२ ॥ न्यासः मारिका ८ नीलमनये १० मुक्ताफलानि १०० वज्रारि ५
अत्र नरगुणितदानेन ४ रत्नसंख्या सूचीता शेषारिमा ४ ति ६ मुक्ताफलानि ६६ वज्र १ एते विष्टराशौ विभक्ते
रत्नमौल्यानि स्युः ॥ अथातेष्ट सुधिया प्रकल्पते ॥ यथा प्रकल्पितमिष्टं ६६ अतो जातानि मूल्यानि २४ १६ ११ १६

दशोत्तरवर्गावसुतेत्रमाषाः अज्ञातवर्गास्युषडेनदैक्यं॥ जातं सख्ये द्वादशकं सुवर्गमज्ञातवर्गास्यवद
 प्रमाणां॥ १३॥ न्यासः १८॥ ११॥ १८॥ स्ववर्गायोगवत्तेतज्ञानोवर्गाः १२ सुवर्गानि ८२६ एको १६ नगुणितं १८२
 सुवर्गावर्गायोर्वधः॥ ८०१२१॥ ऐका १०२ अनेनाशो १८२ हीन ९० अज्ञातवर्गोनं ६ भक्तो लब्धं अज्ञातवर्गा
 मानं॥ १५॥ अज्ञातसुवर्गाज्ञानायकारणसूत्रं॥ स्वर्गोऽप्यनिष्टोपुतिज्ञातवर्गाः स्वर्गोऽप्यवर्गोऽप्यविद्योऽ
 जितश्च॥ अहेमवर्गाभिजयोगवर्गाविश्लेषभक्तो विदिताग्निनं स्यात्॥ उदाहरणं॥ दर्शद्ववर्गागुरा
 वदमाषाः किंचित्त्रयाषोऽदशकस्यतेषां॥ जातं पुनौ द्वादशकं सुवर्गां कती हतेषोऽदशवर्गा माषा॥ न्यास
 १०॥ १४॥ १८॥ पुतिज्ञातवर्गाः १२ स्वर्गो ३१॥ केन ४ गुणित ४८ सुवर्गा ३१॥ वर्गा १०॥ १४॥ वधः ३०॥ १४॥ अनेयो
 रैक्यं ४४ अनेनासौ ४८ हीनं ४ अज्ञानहेमवर्गा १६ योगवर्गा १२ अनेयोरंतरेणा ४ हते ४ इदं अज्ञानसु
 वर्गमानं १॥ करणसूत्रं॥ साध्येनो नल्यवर्गा विध्येयसाध्यो वर्गाः स्वल्पवर्गानितश्च॥ इष्टसुस्मेशेषके
 स्वर्गमाने स्यातां स्वल्पानल्ययोर्वर्गायोक्ते॥ हाटकगुटिके षोडशदशवर्गोन घुनौ सुखे जातं॥ द्वादशवर्गो

ली. व
१६

स्वर्गावुहितयोस्वर्गामानेये॥न्यासः १६।१०। अतल्यवर्गाः १६ साध्या १२ नसाध्यावर्गाः १२ स्वलोवर्गा १० नित
२ नेउभैशेषे ४।२। इष्ट १ गुणिते ४।२ स्वलोतल्ययोवर्गा १५।१०। अर्द्ध १ गुणिते वा १५।१०। उपवयभेदेकरा
सूत्रंश्लोकत्रयं॥ एकाभेकांतरा अंकावकाभाज्याः क्रमस्थितैः॥ कपूर्वेगासंगुण्यः सत्यरेस्तत्परेगात्र॥ एकद्विआदि
भेदासुरिदंसाधारणंमतं॥ छंदश्च्युतरे छंदसिपयोगोत्तिनदिदा॥ मूषवाहरामेजादौ मंडमेरोचशिल्यके॥ वैदिके
रसभेदीयेनचोक्तविसृतेभयात्॥ तत्रनावछंदाश्च्युतरेकिंविडदाहरां॥ प्रस्तारेमित्रगायत्र्याः सुपादव्यक्तयकृति
॥ एकादिगुरवश्चाशुः कतिकन्युच्यतांपथक॥ इहमंडशरोगायत्रिःवरगाः अतमदंतानामेकाघेकोटरां कानां व्यक्ता
नांक्रमस्थितानांचन्यासः १।५।४।३।२।१। यत्तायकाघेकोत्तरा अंकाः क्रमस्थितैर्भाज्याः परः पूर्वगासंगुण्यः छंदेनभक्त
यत्रयेकेनप्रपुक्ताः १।५। लङ्ग १ परंपूर्वेगासंगुण्यः ३० छंदेन २ लङ्ग १५ दिगुखः १५ तत्परः ४ सत्यरेगा १५ संगुण्य ६०
छंद ३ भक्त ६० विगुरव २० परः पूर्वगा २० संगुण्य ६० छंदेन ४ लङ्ग १५ वतुर्गुरवः १५ परः २ पूर्वगा १५ गुणा ३० छंदे
न ५ हतं ३ पंचगुरवः १ पर १ पूर्व ६ गुणा ६ छंद ६ लङ्ग १ मङ्गुरवः १ तथाएकः १ सर्वलघुः १ एवमेवमेकं पाद

राग
१६

[illegible]

अन्तेधनं ७४ स्वयं ७४ मुख ४ युक् ७८ दलितं ३९ मध्यधनं ३९ स्वयं ३९ पद १५ संगुणितं ५८५ जानं सर्वधनं ५८५ गः
रितं च ५८५ समगच्छे उदाहरणं ॥ आदि सप्तचयः पंचगच्छो यत्र तत्र मे मध्यांतधनसंख्ये केवदः सर्वधनं च किं ॥
न्यासः ॥ आ ७ चय ५ गच्छ ८ पद ८ व्येकं ७ स्वमेतहतचयं ३५ मुख ७ युक् ४२ अन्तेधनं ४२ स्वयं ४२ मुख ७ युक् ४२
दलितं ४२ पद ८ संगुणा ३२ छेद २ भक्तं १२६ अत्र समगच्छे मध्यादिना भावान् मध्यात्प्रागपरदिनधनपौर्यागादर्थि
तु मध्यादिनं भवति ॥ अथ चय गच्छत्ताने आदित्तानार्थं करणसूत्रं हनार्द्धं गच्छ हने गणिते वदनं स्याद्येकपदप्रच
यार्द्धं विहीने ॥ उदाहरणं ॥ पंचाधिकं शतश्रेणी फलं सप्तदिनं किल च पंचयं विप्रो वदनं वदनं दत्त ॥ न्यासः ॥ हतचय
३ गच्छ ७ श्रेणी फलम् १०५ गणिते १०५ गैर्द्ध ७ हने १५ व्येक १ पद ८ प्रचया १८ र्द्ध ९ विहीने ८ वदनं जानं ८ आदि
पदत्ताने चयत्तानार्थं करणसूत्रं हनार्द्धं गच्छ हतं धनमादिविहीनं व्येकपदार्द्धं हतं च वयः स्यात् ॥ उदाहरणं ॥ य
थ मम गमद ह्ययोजने योजने शस्तदनुकया सो बूहि जातो द्विहृत् आ अरि करि हरणार्थं योजना मशीत्यारि
पुनः गरमवाप्तः सप्त रात्रे रगधीमान् ॥ ॥ न्यासः ॥ आ २ चय ० गच्छ ७ वा रितं ८० धनं ८० गच्छ ७ हतं ८० आ
दि २ विहीनं ६५ व्येक १ पद ५ र्द्ध ३ हतं ६५ चय २२ स्यात् ॥ गच्छत्तानार्थं सूत्रं ॥ श्रेणी फलां दुत्तरलोचन प्राच

ता व
१८

याई वक्रांतरवर्ग युक्तात् ॥ मूलं मुखेन च यखंड युक्तं च योई तं गच्छ मुदा हरंति ॥ उदाहरणं ॥ इमं त्रयं यः पथमे द्वि
दत्त्वादातुं पृथगे द्विचयेन तेन ॥ शतत्रयं यथाधिकं द्विजेभ्यो दत्तं केयि द्विर्विदोः वदाशु ॥ न्याय ॥ आ ३ च २ फल
३६० श्रेढी फलान् ३६० उत्तर २ घात १७२० लोचन २ घात १४४० नपा २ द्वि १ वक्तृयो ३ रंतरं २ अस्यावर्ग ४ युक्ता
त् १४४४ मूल ३८ मुखो ३ तं ३५ चय २ खंड १ युक्तं ३६ चयो २ दूतं ३६ गच्छ १८ करणसूत्रं सांख्यार्था ॥ विषमे ग
च्छे येके गुणक स्थाप्य शेषे द्विते वर्गः ॥ गच्छ क्षयां त्यक्त्या द्यस्तं गुणवर्गजं फल मपत्तत् ॥ ये के के के गुणो दूत
मादि गुणं स्याद्गुणोत्तरे गणितं ॥ उदाहरणं ॥ पूर्वं वराट् के येन द्विगुणोत्तरं प्रतिज्ञातं ॥ प्रत्येहमर्थिजनायमा
से निष्काददातिकति ॥ आदि २ उत्तर द्विगुणा २ गच्छ ३० सम गच्छे सति ३० अर्द्धिते वर्गं स्थाप्यः विषमे १५
ये के १४ गुणकः समे द्विते ७ वर्गः विषम गच्छे ७ ये के ६ गुणकः सम गच्छे ६ अर्द्धिते वर्ग ३ विषम ३ ये के
२ गुणा समे द्विते वर्ग ३ विषम गच्छे ये के गु ० एवं गच्छ क्षयां त्यक्त्या ० वर्ग ० गु ० व ० गु ० व ० गु ० उत्तरां के न
गुणिते जातं २ वर्ग ४ उ २ गुणि ८ वर्ग ६४ गुणितं २८ वर्ग १६३८४ गुणितं ३२७६८ वर्ग १०७३७४१८२४ ये
क १०७३७४१८२३ गुणितं २ ये के १ न हतं जातं तदेव आदि २ गुणितं २१४७४८३६४६ निष्क वराट् क संख्या

ताम
१८

१०४८५७ भागे हने लब्धंति ० १०४८५७ इत्यादि १ परा १ काकिपेपो २ वराटकाः ३ आदिर्दिकं समे हृदि प्रत्यहंति
गुणोत्तरा गच्छसप्तदिनं यत्र गणितं तत्र किं वदः ॥ न्यासः आदि २ उत्तरं ३ गच्छ ७ पूर्ववत्साधने न लब्धं गणितं
२१८६ करणसूत्रं सार्द्धं व्या ॥ पाराशरमितागच्छे गुणावगफलमचये द्विगुणो ॥ सप्तहत्तानां संख्या तद्वर्गो वर्गव
र्गश्च ॥ स्वस्वपदो नो स्यात्तामर्द्धसमानां च विषमाराणां ॥ उदाहरणं ॥ समाना मर्द्धतुल्यानां विषमाराणं पृथक् पृथ
क् ॥ हत्तानां वदमे संख्याः मनुष्यं च दसि दुतं ॥ न्यासः ३२ गट समे द्विते वर्ग ० समे द्विते वर्गं व्ये के गु ० व ० व ०
गु उत्तरगुणा २ अस्य वर्ग ४ वर्ग १६ वर्ग २५६ समहत्तानां संख्याः २५६ अस्य वर्ग ५६५३६ स्वपदो ते तथा द्विसमा
ना ६५२८० अस्य वर्गः ४२९४९६७२९६ स्वस्वपदो स्य ५३६ न विषमाराणां च ४२९४९०१७६० इति श्री भास्करा
चार्य कृतायां लीलावत्यां श्रेणी व्यवहारः ॥ अथ क्षेत्रव्यवहारः ॥ करणसूत्रं हत्तसार्द्धं त्रयं ॥ इत्याद्या होर्यत्
स्यात्तस्य द्विन्वांदिशीतरो बाहुः ॥ अक्षवतुरश्रैवासाकोटिः कीर्तिता तद्भेः ॥ तत्कृत्योर्योग्यदं करोति दोर्करी
वर्गयोर्विवरात् ॥ मूलं कोटिः कोटिभुजि कृत्योरंतरात्यदं बाहुः ॥ राशोरंतरवर्गं रादि घे घाते युते तयोः ॥

लीति

१९

वर्गयोगो भवेदेवंतपोर्योगांतराहतिः॥वर्गांतरं भवेदेवंतपोर्यसर्वत्रधीमता॥उदाहरां॥कोटिश्चतुष्टयं
यंपत्रदोत्रयंतत्रकाश्रुतिः॥कोटिंदोःकर्तातःकोतिश्रुतिभ्यां च भुजं वदः॥न्यासा॥को ४ भु ३ भुजकोटो ३४
वर्गो २१६ योग २५ अस्य मूलं कर्ताः ५ न्यास ४५ दोः कर्ता ३५ वर्ग २५ विवरात् १३ मूलं ४ कोटि श्रुति
४५ कृति १५२५ रंतरं २ वाहुः ३ राशेपो ३४ र्घांते २ द्विष्टे २४ राशेपो ३४ रंतरं १ अस्य वर्गे रागुतो जात वर्गयो
गः २५ अतयो ३५ योग ८ अंतरेणा २ हत १६ वर्गांतरं १६ अस्य मूलकोटिः ४ न्यास ४५ एवमतो जातो भुजः ३ उदा
हरां॥सां हि त्रयमि तो वाहुपत्रकोश्वतादृशी॥तत्र कर्ता प्रमानं किं गरा कबूहि मे डुतः॥न्यासः॥भुज ३ कोटिश्च ३ सवर्ति
त ३३ तयो वर्गो १६९॥६६६६ चाभ्या भववर्तित १६९ अस्य मूलाभावात् कारणी गतं एवा प्रकर्ताः॥अस्या सन्नमूलताना ० र्थयुः
पापैः॥वर्गे रागमहते येन हता द्वादशयोर्वधात्॥षट्गुणा पदश्चुस्म मिद्ध द्रक्तं न कटं भवेत्॥इयं कर्ता गतकर्ता १६९ अ
स्य द्वादशयोर्वधः॥१३५२ महतेष्ट वर्गे राग अयुत १३५२०००० अयुगपदं ३६०० इदं मूलगुणो न द्वादशगुणो न ८०० भक्तं लब्धः
आसनमूलं ६०० अयं च कर्ता एवं सर्वत्र॥जात्यदेव निरूपणा य वृत्तद्वयं॥इष्टो भुजोत्मा द्विगुणोष्टनिष्ठादिष्टस्य कर्तव्ये

राम

१९

कवियुक्तयां प्र० कोटिः पृथक् सत्तु गुरा भुजो नाकर्णो भवेत् अस्वमिदं तु जात्यं ॥ इतो भुजो सत्कृतिरिष्टमज्ञाद्विस्थापि
तेनेष्टयुता द्वितावा नौ कौटिकर्णा विनिकोटिनो वा बाहुभुतिचाकरणी गते सः ॥ उदाहरणं ॥ भुजे द्वादश के यौ यौ को
टिकर्णा वने कथा प्रकाराभ्यां वदद्विप्रनौ नाव करिणी गतौ ॥ न्यासः ॥ इष्टो भुजः १२ द्वि २ गुराः २४ इष्ट २ प्रः ४८ इष्ट स्प २
कृति ४ एक १ वियुक्त ३ तया ३ आप्तं १६ कोटि १६ सा १६ पृथक् १६ इष्ट २ गुरा ३२ भुजो ना २० कर्णः १६ २० त्रिकोटि न एव वा
कोटि ९ कर्ण १५ पंचकेन वा १६ २० षट्केन वा १५ १९ इष्ट कर्णा कोटि भुजानयन करण सूत्रं वृत्तं ॥ इष्टे नति प्रद्विर्गुणाच्च
कर्णादिष्टस्य कृत्यैकयुजापदाप्तं ॥ कोटि भवेत्सा पृथगिष्ट निघात कर्ण योरंतरमत्र बाहुः ॥ उदाहरणं ॥ पंचाशीति
मिते कर्णो यो यावत् करणी गतौ ॥ स्यातां कोटि भुजो नौ नौ वदे को विद सत्वरं ॥ न्यासः ॥ कर्ण ८ यदि २ गुरा १० द्विकेनेष्टेन
२ हतः ३४० इष्ट २ कृति ४ एक युता ५ अनया भक्तं जाता कोटिः ६८ सा पृथक् ६८ इष्ट हता १३६ स्य च कर्णा स्यांतरं भुजो
जातः ५१ चतुर्केन इष्टेन वा ४० ७५ वारणा सूत्रं ॥ इष्टं वर्गेन से केन द्विघ्नः कर्णो थि वा हतः ३४ फलो न श्रवणाः कोटि फल मि
ष्ट गुरां भुजः ॥ स एव किल कर्णाः ८५ द्विघ्नं ७० सै केन वर्गे रा ५ हतः ३४ फलो न श्रवणाः ५१ कोटि ५१ फलं ३४ इष्टः २ गुरा इ

लीतिं

२०

भुजध्वचतुक्केरावा ०५।४० अत्रदोः केवलं नाम भेदः परंतु स्वरूप भेदः ॥ कोटि श्रुतिस्त्रिभिरप्यविदिता जीत्यक्षेत्रज्ञानयनं करणा
सूत्रं ॥ इष्टयोराहतिर्द्विष्टी कोटिवर्गांतरं भुजः ॥ कृति योगस्तयोरेवं कर्माश्चाकरणी गतः ॥ उदाहरणं ॥ यैर्यैश्च संभवे ज्ञानं
कोटियोः श्रवणोः सखेः ॥ त्रिनय विदितांस्तान्ति प्रवृहिविदक्षराः ॥ न्यासः ॥ अत्रेष्टे १२ चतयोः हति २ द्विष्टी ४ कोटि ४
इष्टयो १२ वर्गा १४ नरं ३ भुज ३ इष्टयो १२ कृति १४ योगः ५ कर्मा ५ एवजाता भुजकोटिकर्माः ३४५ अथवा इष्टे २३
आभ्यांवा ५ १२ १३ वा २४ आभ्यांवा १२ १६ २० एवमनेकधा ॥ कर्मा कोटिरूपे वंशागमूलांतरभूमिर्गोवंशोद्धतमेन पृ
थग्युतौतौ ॥ वंशोत्तर्द्धं भवतः क्रमेण वंशस्य खंडे श्रुति कोटिरूपे ॥ उदाहरणं ॥ यदि समभुविवेगुर्द्विष्टिपाणि प्रमारो ग
णकपवनवेगादेकदेशे समभूतः भुवि नृपमितहस्ते संगलग्नतदयंकभयकटिषु मूलादेः समभूतकरेण ॥ न्यासः ॥ अत्र
वंशागमूलांतरभूमि १६ वर्गा २५६ वंशोद्धतः पृथक् वंशो ३२ ३२ तेन ८ युतौतौ २४ ४० तदूर्द्धं १२ २० श्रुति कोटिरूपं
भवतः १२ २० ज्ञाते दुर्द्धाधरं वदे १२ २० करणा सूत्रं ॥ संभस्य वर्गो हिविरांतरैराभक्तः फलं वपलविलांतरारात् ॥ शो
ध्यंतर्द्धं प्रमितकरैः स्याद्विलाग्रतोवालकलापियोगा ॥ उदाहरणं ॥ अस्ति संभतले विलंतदुपरि कीडा शिखरी स्थितः

राम

२०

महत्तकोष्ठिनेत्रिगुणितसंभषमाणान्तरेदृष्टाहिं विलमवजंतमप्रतत्रिर्यक्ततत्प्योपरिक्षिप्रं बृहत्तयोर्विलात्कलिकं
रे सामिन्नात्योयुतिः न्यासः ॥ १५ ॥ संभ १ वर्ग ८१ अष्टाहविलां तरेण २० भक्तः ३ फलं ३ व्यालविलांतराला चोध्युतं २४ ३०
तदर्धे १२ १५ तत्कृत्यो ९ १२ कृति ८१ १४४ योगः २२५ पदं १५ कर्माः ९ १२ २५ तानमध्यहस्ताः १२ कोटिकर्माभरेचत्तातेवष्ट
हे कोटिकर्मात्तानायसूत्रं ॥ भुजाद्वर्गितात्कोटिकर्मांतराप्रं द्विधा कोटिकर्मांतरेणोनयुक्तं ॥ तवर्द्धकमात्कोटिकर्माभवे
तामिर्दधीमतावेत्यसर्वत्रयोज्यं सखेपन्नतन्मज्जनस्थानमध्यं भुजः कोटिकर्मांतरं दृश्यप्रमं ॥ भलः कोटिरेतन्मेतं स्याद्य
दं भोवदेवं समानीयपानीयमानं ॥ उदाहरणं ॥ चक्रकों वाकुलितमतिनेकापिष्टुंतडारीतोयाहूर्द्धकमलकलिकायं वि
तस्तिप्रमाणं ॥ मंदं स दं वलितमतिनेनाहतं हस्तयुमेतस्मिन्मयंगानककथयक्षिप्रमंदुप्रमाणं ॥ न्यासः ॥ भुजः २ कोटिकर्मा
नरं ३ वितस्तिप्रमाणं हस्तार्धम्यत्रूपत्वाद्भुजः २ वर्गा ४ कोटिकर्मांतरेणः ३ भक्तेहस्त ३ ४ संशाहतिः छेदेन १ हते ८ द्विधा ८
कोटिकर्मांतरेण ३ उनयुतार्द्धं समच्छेदे १५ उनयुते १५ १० कोटिकर्मा १५ १० लब्धं जलगांभिर्य १५ करणसूत्रं दृष्टं ॥
द्विनिघ्नतानोष्ठितसंयुतंतत्सरोतरभैनविभाजिताया तालोष्ठिततालसरोंतरेघाउड्डीयमानं खलुलभ्यतेतत् ॥ उदाहर

लीनिं
२१

रां॥ वृक्षाद्वृक्षशानो ह्युयाह्वतुयुगेवापिंकपिकोप्यगाडनीर्याथपरोदुतंश्रुतिपथाव्योडीयकिंविदुमात्॥ जातेवंशमना
ततयोर्पदिगताबुदीयमातंकि यद्विश्वे सुपरिश्रमोत्तिगरातेद्विपंतदावक्षसे॥ न्यासः॥ १०० तालोद्विति १०० द्विनि
प्री २०० अनेनसरोंतरं २०० सयुतं ४०० तालोद्विति १०० तालसरोंतरेरा २०० गुणिता २०००० २०० तेन ४०० विभा
जितामालब्धं ५० उडुीयमातं भुजाद्वर्गितेति भुजः २०० वर्गा ४००० कोटिकर्णांतरा १०० पं४०० द्विधा ४०० ४०० को
निकर्णांतरेराउ ३५ नयुतं ३०० ५०० तदूर्ध्वं १५० कोटिकर्णो जातेः २५० तत्कृतेति जातं कर्णा २५०
भुजकोटियोगे कर्णो जाते कर्णसूत्रं॥ कर्णास्यवर्गा द्विगुणा द्विशोध्यो दोः कोटियोगस्यगुणोत्पमूलं॥ योगो
गो द्विधामूलविहीनयुक्तः स्यातांतदूर्ध्वं भुजकोटिमाने॥ उदाहरणं॥ दशसप्तत्रिंशः कर्णा अधिकविंशतिः सरेव भुज
कोटियुतिर्यत्रयत्रतेमेपथक्वदः॥ न्यासः॥ कर्णाः ७ भुजकोटियुतिः २३ कर्णाः ७ वर्गा २८९ द्विगुणात् ५७८ दोः को
टिः २३ वर्गात् ५२९ शोध्यो ४९ मूलं ७ योगः २३ द्विधा २३ २३ मूलं ७ विहीनयुक्तः ३० तदूर्ध्वं ८ १५ भुजको
टिमानेः ८७ करणसूत्रं निजगणात् किल कोटिभुजांतरा द्विगुणा कर्णकृतः पतिना न्यदं विवरहीनयुतंदलितं

राम
२१

द्विधा प्रभवतो भुजकोटिः पुनर्पृथक् । उदाहरणं ॥ दोः कोट्योरंतरं शैलाकर्तव्यत्रयोदशः ॥ भुजकोटिरंतरं चै
वंतत्रतेमे पृथक् वदः ॥ न्यासः कर्माः १३ दोः कोट्योरंतरं ७ अक्षरवर्ग ४९ कर्माः १३ कति १६६ द्विगुणा ३३८ अनेन ४९
पतितं २८२ पदं ७ द्विधा १० विवर ७ हीन १० यत् २४ दलिते जाता भुजकोटिः ५ १२ ३ करण सूत्रां ॥ सः
न्योन्यमूलाग्रगसूत्रयोगाद्देरोपर्वधे योगहते चलंबः ॥ वंशौ स्वयौगेन हतावभीष्ट भूषो चलंबो भयतः कुखंडे ॥ उ
दाहरणं ॥ पंचदशदशकरो छायवेणे रज्ञा तमध्ययोः ॥ इतरैतरमूलाग्रगसूत्रयुते लंबमावक्ष्वा ॥ न्यासः १५ १०
वेगा १५ १० बंधः १५० योग २५ हते लंबः ६ वंशांतरम् ५ वंशौ १५ १० इष्टभू ५ घौ ७५ ५० योगे रा २५ हते लंबो
भयतः कुखंडे ३ २ अथ वा १० खंडे ४ ६ सर्वत्र लंबः स एवः ज्ञातो लंबः ६ यदि भूजुन्ये भजे परवशकोटितर्हि
भूखंडेन किमिति वैराशिकेन सर्वत्र पुन्ययः ॥ तद्यथा न्याः ॥ ५ १० ३ छायाहतं प्रमाणेन भक्तं ६ एवं सर्वत्र ॥ क्षे
त्रलक्षणोकरणा सूत्रं ॥ ध्रुवादिसृष्टभुजक्षेत्रं यत्र कवाहुतस्त्वत्यतदि तरभुजगुतिरथवा तुल्या तेयंतदक्षेत्रं ॥ उदा
हरणं ॥ चतुरस्रे त्रिषट्षकार्का भुजात्वासे त्रिषटावः ॥ उदिष्टापत्रपृष्ठे नप्तदक्षेत्रं विनिर्दिशेत् ॥ न्यासः ३ ३ ३ ३

लीति

१२

एते अनुपनक्षेत्रे अत्र भुजपमारा सरलाशिलाकोविधी ॥ अजस्थानेय विन्त्यस्य अगुपतिर्दिशनीया ॥ अत्राक्षेत्रे एव
वाहुतरवाहुयुतिस्वल्पा अपरक्षेत्रे दतरवाहुयुति नल्पा मसुशलाकास्थानेषु विन्त्यस्य तदक्षेत्रे करणसूत्रं वृत्तद्वयं
॥ त्रिभुजे भुजयोर्योगस्तदंतरगुणो भुवां हृतो लब्धा द्विस्था भूतयुता दलिता ॥ बाधेतस्योऽस्यानां स्वावाधा भुजकृत्यो
रंतरमूलं प्रजायते लंबं ॥ लंबं गुणं भूम्यर्द्धस्य सं त्रिभुजे फलं भवति ॥ उदाहरणं ॥ क्षेत्रे मही मनुमिता त्रिभुजभुजौ
तु यत्र यो दशतिथिप्रमितौ वयत्र ॥ तत्रावलंबकमतिकथया वबाधे क्षिप्रं तथा वसमकोट्युमिति फलारव्या ॥ न्यासः
१३८ १५ भुजयोः १५ १३ योग २८ तदंतरं २ गुणः ५६ भू १४ हृत ४ द्विस्था भू १४ १४ लब्धा ४ उत १० युता १८ दलिता ५
जाता स्वावाधा मही भुजस्य मही स्वावाधा स्वल्प भुजस्य स्वल्पा स्वावाधा स्वावाधा ५ कृति २५ भुज १३ कृति १६५ सं
तरं १४४ मूलं १२ लंबं १२ स्वावाधा ९ कृति ८ भुज १५ कृति २२५ संतरं १४४ मूलं १२ लंबं १२ भूम्यर्द्धं ७ लंबं १२ गुणं ८४
स्य सं फलं ॥ उदाहरणं ॥ दशसप्तदशप्रमौ भुजौ त्रिभुजे यत्र नवप्रमामही अवबाधे च दलं वकंतदा गणितं गणितं
काशुतत्रमे ॥ न्यासः १० ८ ७ भुजयोः १० १३ योग २३ संतरं ७ गुणः १८५ भू ५ हृतः २१ भू ५ द्विस्था ९ ९ उत १२ युता ३९

राम

१२

दलिता ६१५ आवाधो अनेन २१ भूतूरा न स्यात्तस्मादव भूतपती ता शेषार्द्धं मृतगता वाधादिभ्यो यीनेनेत्यर्थः जाते आ-
वाधे ६१५ आवाधा ६ कृति ३६ भुज १० कृति १०० अंतरं ६४ मूल ८ लं व ८ आवाधा १५ कृ २२५ भु १७२८५ अंतरं
६४ मूल ८ लं व ८ भूस्पष्टं ३ नंवगुणां १२ छेद हतं ३६ फलं ३६ करणासूत्रं ॥ सर्वदोषं तिदलं चतुस्थितं वाहुभिर्विरहि-
तं चतस्रधेः मूलमस्फुटफलं चतुर्भुजस्य स्रमेवन मुदितं त्रिवाहुके ॥ उदाहरणं ॥ भूमिश्चतुर्दशकरा मुखमंकसं-
ख्यं वाहुत्रयोदशदिवाकरसंमितौ च ॥ लंबोपियत्ररविसंख्यक एव तत्र क्षेत्रे फलं कथयत कथित तदाद्ये ॥ १३ ॥ १३
सर्वदो १२ १४ १३ युति ४८ दलं २४ चतुस्थितं २४ २४ २४ २४ वाहुभिविरहितं १५ १२ १० ११ तद्वधान् १५८००
मूलं १४१ अस्यासन्नप्रदं किंचिन्मूनमेकचत्वारिंशच्छतं १४१ इदमंत्रक्षेत्रे न वास्तवं फलं ॥ लंबेन त्रिप्रकुमुखे च वखंड-
मित्यादिवक्षणा करणो न वास्तवं फलं १३८ अत्र त्रिभुजस्य तु पूर्वोदाहृतस्य न्यासः ४५ १५ सर्वदो १३ १४ १५ युति ४२
दलं २१ चतुस्थितं २१ २१ २१ २१ वाहुभि १३ १४ १५ रहितं ८ ७ ६ २१ तद्वति ७०५ १४ मूलं ८४ अनेनपि प्रकारेण
तदेव फलमवास्तवं ८४ अथ स्थूलत्वनिपूणार्थमेव करणासूत्रं सार्द्धं हतं ॥ चतुर्भुजस्यानिहतौ हि कर्णौ कथं

लीति

२३

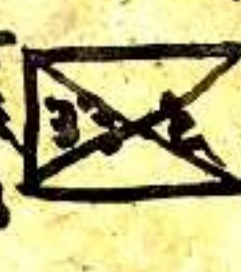
नतोस्मिनियतंफलंस्यात्॥प्रसाधितोतच्छुवरोयदाद्यैस्वकल्पितौतावितरचतस्तः॥तेष्वेववाहुष्वपरोचकर्णावतेकथा
क्षेत्रफलंततश्च॥चतुर्भुजेहि एकांतरकोणावाकस्यांतःप्रवेशमानौतसंस्पृक्तकर्णसंकोचयंतः॥इतरौवापिबहिष्यसर
नौस्वकंकर्णावर्द्धयतः॥अतएवोक्तंतेष्वेववाहुष्वपरोचकर्णावितिःलंबयोःकर्णयोश्चैकंमनिर्दिष्टापरैःकथं पृच्छ
त्यनियतत्वेपिनियतंचापितन्यूलं स पृच्छकः पिशाचोवावक्तावानितरांततः॥योतवेत्तिचतुर्वाहोक्षत्रस्यानियतां
स्थितिं॥करणासूत्रं सार्द्धं त्रयं॥इत्याश्रुति तुल्यचतुर्भुजस्य कल्याणतद्वर्गविवर्जितायाः॥चतुर्गुणावाहुकति
रदीपं मूलं द्वितीयश्रवणप्रमारां॥अतुल्यकर्णमिहनिदिभक्ताफलं स्फुटं तुल्यचतुर्भुजे स्यात्॥समश्रुतौ तुल्यचतु
र्भुजेव तथायतेतद्भुजकोटिघातः॥चतुर्भुजेनेत्रसमातलंबेलंबेननिघ्नं कसुखैक्यखंडं॥अत्रोद्देशकः॥क्षेत्रस्य पंचक
तितुल्यचतुर्भुजस्य कर्णोततश्च गणितं गणाकप्रचक्ष्वा॥तुल्यश्रुतेश्च खलु तस्य तथावतस्य यदि स्ततिरसमिनाष्टमितं
चदैर्घ्यं न्यासः॥^{१२५०}~~१२५०~~^{१२५०} तत्कृत्योः ६२५॥९२५ योगः १२५० पदमिति ज्ञाता करणी गताश्रुतिरुभयत्र तुल्येव १२५०
अत्र समश्रुतिवया २५ भुजैः २५ कोटिः २५ घातः ६२५ क्षेत्रफलं ६२५ गणितं च॥अत्र त्रिंशन्मिता एताश्रुतिं प्रकल्प्यः श्रुति

राम

२३

३० तर्धर्ग २०० वाहु २५ कतिचतुर्गुणाः २५०० इष्टश्रुतिवर्गेगावर्जितः १६०० मूलं ४० द्वितीयकर्गाप्रमाणां ४ न्यासः ॥

४० ३० फलं ६०० अतुल्यकरोर्गो ४० ३० अविहति १२०० द्विभक्ताफलं स्फुटं ६०० अथचतुर्शमितामेकाप्रत्यः वा
२५ ३० रुः २५ कति ६२५ चतुर्गुणा २५०० इष्टश्रुति १४ वर्गे १९६ न विवर्जिताया २३०४ मूलं ४८ जाता अन्धाश्रुति

४८ अतुल्यकर्गा १४ ४८ निहति ६१२ द्विभक्ता ३३ फलं स्फुटं ३३६ ३३ तथागतस्य न्यासः ३३ नत्कृत्यो ३६
६४ योगः १०० पदं १० कर्गाजातः यथायते तद्भुजकोटि रघाटः १४ गणितं उदाहरणं। क्षेत्रस्य यस्यैव दत्तं मदना

रितुल्यं विश्वं भराद्विगुणितेन मुखेन तुल्या वाहुत्रयोदश नखप्रमितौ चलं वसूयैर्गितं श्वगणितं वदतत्र किं स्यात् न्यासः

१३ १३ सर्वदो ११ १३ २२ २० युति ६६ दलं ३३ ३३ ३३ वासि ११ १३ २२ २० हीनं २२ २० ११ १३ तद्वधे ६२ ६२० मूलं २

५० इत्यादिना स्थूलं फलं २५० वास्तवा तुल्येन निघ्नं कुमुखैक्यनिघ्नं कुमुखैक्यसं ३३ लंवेन १२ निघ्नं ३९६ घेदेन २ हतं ३

तिजातं १९८ क्षेत्रस्य खंडं च यं कृत्वा तद्यथा कोटिश्रुति कृत्योरंतरात्यदं वाहुकोटि १२ श्रुति २० कति १४४ ४०० अंतरा २

२५५ तत्पदं १६ वाहुः १६१२ १६ कोटिश्रुति १२ १३ कति १६९ ४४ अंतरं २५ पदं ५ वाहुः १६ एवं मध्ये चतुश्रेभुजौ

ली. व.
२४

६२५ ^{१३} ३२ ६ भूमा १६ दलं व १२ गुणा ९६ स्फुटं फलम् ९६ भूमा ५६ ५ लं व १२ गुणां ६० फल ३० क ६ मुखे वै ६ का १२ खंड
९६ लेवे नै निघ्नं ०२ सर्वदो १२ १६ २० युति ४८ दलं २४ २४ ३२४ २४ वाहुहीनं २२ २ ४ २४ तद्वधे ९२ १६ मूलं ९६ स
र्वदो १२ १३ ५ युति ३० दलं १५ १५ १५ १५ वाहोनं ३ २ १० ५ तद्वधे ९०० मूलं ३० सर्वदो १२ १२ ६६ युति ३६ दलं १८
१८ १८ १८ वाही ६ ६ १२ १२ तद्वधे ५१८ ४ मूलं ०२ क्षेत्रस्य खंडत्रयं मुखं एकादशमितं एकं पित्तं ६ अग्रं पंचमितं
५ द्वाविंशतिमिति भूमिः खंडद्वयं एकं षोडशमितं १६ अग्रं खण्डमितं ६ एव खंडत्रयं जातं १३ ^{१०} तत्फला
निपृथगाती ऐक्यं कृत्वा स्य फलस्योपपत्तिर्दर्शनीया ॥ क्षेत्रदर्शनं गणितं च १९८ उदाहरणं ॥ पंचाशदैकेशहिना
वदनं यदीयं भूः पंचसप्ततिमितां प्रमितोष्टषष्ठा ॥ सकोत्तुजो द्विगुणा विंशति संमितो त्यस्तस्मिन् फलं श्रवणालं वः
मिती प्रचक्ष्वः ॥ न्यासः ॥ १८ ^{१३} ०० अथ क्षेत्रवलं व श्रुतीनां निर्मितं सूत्रं ॥ ज्ञाते वलं वे श्रवणं श्रुतौ भुलं वः फलं
स्यात्रियतं च तत्र ॥ कर्णस्य नियतत्वात्त्रयोप्यनियत इत्यर्थः ॥ लं व ज्ञानार्थं करणं सूत्रं ॥ चतुर्भुजा तस्त्रिभुजे वलं व
पाग्वज्जुजौ कर्णौ भुजौ मही भूः ॥ अत्र लं व ज्ञानार्थं सव्यं भुजगा दक्षिणा भुजमूलगा मिनः सप्तसप्तमीमितः दृष्टकर्णक

राम
२४

ल्पितदर्शनं तत्रासौ कार्ग एको भुजः १७ सव्यो भुजो द्वितीयः ६८ मूलः सैवः ७५ चतुर्भुजांतस्त्रि। भुजे उत्पन्ने
 न्यासः त्रिभुजे भुजयो ६८ ७२ र्योगः १४५ तदंतरं ९ गुणा १३०५ भुजा ७५ हतं १३०५ पंचदशा पवर्त्त
 दुद्विभ्राभूः ७५ समच्छेदे ३७५ दूत २४८ युता ४६२ दलिता १४४ २३ जाने आवाधो। आवाधा १४४ कृति २७३६
 भुज ६८ क ४६२४ समैच्छेदे ११ ५६ ४० २० ७६६ अंतरं ९४६६४ मूलं ३०८ लंबः जातः॥ अथ लंबे ज्ञाने करणाना
 र्थं सूत्रं॥ यद्येवं तं वा श्रितं वा हुवर्गः विश्लेष मूलं कथिता व वाधा॥ तद् न भूवर्ग समं वितस्य य एवं वर्गस्य पदं सक
 र्गः॥ तत्र चतुर्भुजे सव्य भुजाया एवं वः कलितः लंबः ३०८ वर्गा ९४६६४ वाहु ६८ वर्ग ४६२४ समैच्छेदे ११५६०० अंतरं
 २७३६ मूलं आवाधा १४४ अत आभू ७५ समच्छेदा ३७५ कृता २३१ इयं द्वितीया आवाधा अस्य वर्ग ५३३६१ अनेन लंब ३०
 वर्ग ९४६६४ युतः १४८२२५ छेदे २५ भक्तं ५९१२९ मूलं कार्ग ७७ द्वितीया कार्गानां य सूत्रं॥ इष्टो जे कार्गौ प्रथम प्रकल्प
 त्रैसे तु कार्गौ भयत स्थिते ये कार्गान्तयोऽस्मा मितरौ च वाहु प्रकल्प लंबा व वधे च साध्ये आवाधयोरेक कुकु स्थयोर्य
 त्सादंतरं तत्कृति संयुतस्य॥ लंबे क्य वर्गस्य पदं द्वितीयं कार्गौ भवेत्सर्व चतुर्भुजेषु॥ तत्र चतुर्भुजे सव्य भुजाया द्

ली. नि

२५

क्षिरामुजमूलगामिनः किल कारास्यमानं कल्पितं ७० तत्कारारेवावद्विन्नस्यक्षेत्रस्य मध्ये कारारेणोभयतोस्त्रेस्त्रेक्षेत्रे
उत्पन्ने ॥ तयो काराभूमिं प्रकल्पतदितरो वभुजो प्रकल्प्य प्रवृत्तं वावाधाश्च साधिताः ॥ लंबो ६० ६४ महात्रेस्त्रेस्त्रेस्त्रेस्त्रे ४५
३२ अल्पत्रेस्त्रेस्त्रेस्त्रे ३२ ४५ आवाधयोरेकककुस्थयोः ४५ ३२ र्यदंतरं लंबं संवानांतरमूमीरित्यर्थः ॥ अंतरस्या
स्य १३ कृते १६ लंबैक्यः ८४ कृते ७० ५६ योगीयं ७२ २५ तस्य प्रद्वितीयकाराप्रमाणं ८५ एवं सर्वत्रक्षेत्रदर्शनं
॥ अथैष काराकल्पने विशेषोक्तिस्तत्सूत्रं सार्द्धं ह्यनं ॥ काराभिनः स्वल्पभुजैक्यमुर्वी प्रकल्पतं चेष्टुष भूजौ च बाहुः सा
धोवलंबोधतथान्यकाराः सीर्षां कथं विष्टुवरो नदीर्घः ॥ तदल्पलंबान्नलघुस्तथेदं ज्ञात्वेष्टु क
राः सुधिया प्रकल्पः ॥ चतुर्भुजस्त्वेकांतरकोरायोराक्रम्य ॥ संकोच्यमातस्त्रिभुजैर्त्वेष्टु वभुभथा
पिरनदनुक्रमपि बुद्धिमत्तयेयां ॥ करणसूत्रं ॥ असेनुका र्णोभयतः स्थितेयेतयोः फलेक्यं फल
पत्रनूतं ॥ अनंतरोक्तक्षेत्रांतरस्त्रयोः फलैः ६२४ २३१० अनयोरेक्यंतस्य फलं ३२ ३४ करणसूत्रं ॥ समालंबवस्य
चतुर्भुजस्य मुखेन भूमिं परिकल्प्य भूमिं ॥ ४ मितत्रैककोरालग्नलघुभुजयोरेक्यं भूमिरितरौ तुभुजौ ॥ तल्लंबादनः संको
४ चमानस्त्रिभुजत्वमेतिदितरो भूमेरधिकोनव्यात् ४६

राम

२५

भुजो भुजो अत्र देवसाध्ये तस्यावधे लं वमिति ततश्च ॥ आवाधयो नावतुरस भूमिस्तद्धं ववर्गे क्यप्रदं स्मृतिस्थान् ॥
 समानलं वेलघुहोः कुयोगान्मुखा न्यदोः संयुतिराल्पिका स्यात् ॥ उदाहरणं ॥ द्विपंचाशत्मिनं वेकवत्त्वारिंशमिती
 भुजो ॥ मुखं तु पंचविंशत्या तु न्यंषसामही किलं ॥ अनुत्पलं वकंश्च मिदं पूर्वे रुदाहतं ॥ षट्पंचाशत्रिंशश्च नि
 यतं कर्मा योमिति ॥ करोतत्राः परौ बूहि समलं ववत् स्मृतिः ॥ न्यासः अत्र दहत्करणां त्रिंशश्चिप्रमिंतं ५३ षादवज्जाते
 न्यकर्मा ५६ क्षेत्रं षट्पंचाशस्थाने द्वात्रिंशमिनं कर्मा प्रकल्प्य ३२ प्राग्बत्साध्यमेकरो जातं करणीस्व
 उदयं ६२१ २००० अतयोर्मूले ३३३३ एकं द्वितीयकर्मा इत्यर्थः अथ तदेव क्षेत्रं यदा समलं वतदा
 सुधोनमुनिं परिकल्प्य भूमिमिति लं वं जानार्थं कल्पितं अंस्त्रं क्षेत्रं ॥ मुखं त्रिभुजं भुजयोर्योगश्च न्यादिना ज्ञाने आवा
 धे १०२ ५ लं वश्च करणी गतः ३८०१६ अत्र नमूलं करणेन जातं अयं समलं वः जतु भुजेल द्वाधाधो नितभूम
 लं वस्य च वर्गयोगः ५०४६ अयं कर्मा वर्गः एवं वद द्वाधाधो नितभूमैलं वस्य च वर्गयोगः २१०६
 अतयोभासं नमूलं कर्मा तजानो कर्मा एवं वतुरस्ते ते चैव वाहुष्य न्याव न्यौ च कर्मा बहुधा भ

१ वर्गे नमहते दैनेति ६२५ अनेन गुण्यात् ६२१ २००० गुणिता ३८८१२५ ॥ १६८७५०० अत्र नमूलं करणी गतः १२६८

६३५

जी. ति

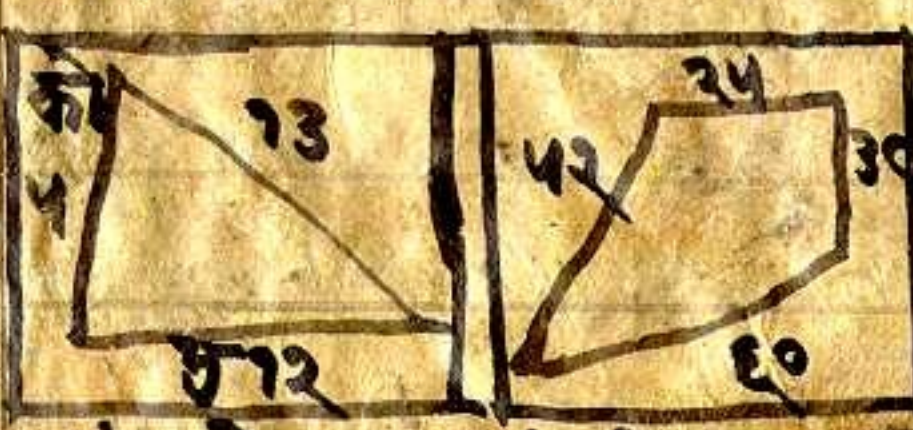
११

वनः सवसति यतने धितियत वल्कमानो नो वंस्तु गुप्ता धैस्वदानयतं सूत्रं ॥ कर्णाश्रितभुजघातैक्यं सुभथा न्योऽन्यभाजि
तं गुणयेत् ॥ योगेण भुजप्रतिभुजवधयोः कर्णोपदेविषमे ॥ कर्णाश्रितभुजघातश्चिद्वुवारमरायोः २५ ३६ घा
त ९७५ अनयोश्च ६० ५२ घात ३१ २० घातद्वयोरैक्यं ४० ९५ तथा द्विवारं २५ ५२ अनयोर्घातः १३०० अनयोश्च ६०
३९ घात २३४० घातयोरैक्यं ३६ ४० एतदेक्यं भुजयो ५२ ३६ घात २० २६ प्रतिभुजयोश्च ६० २५ घात १५०० अन
योर्क्यं ३५ २६ अनेनैक्येन पूर्वैक्यं ३६ ४० गुणितं १२ ८४ १६ २० प्रथमकर्णाश्रितभुजघातैक्येन ४० ९५ भक्तं
लङ्घं ३१ ३६ अस्य मूलं ५६ एकः कर्णः तथा प्रथमकर्णाश्रितभुजघातैक्यं ४० ९५ भुजप्रतिभुजवधैक्येन ३५
२८ गुणितं २४ ४४ ७१ ६० अनेन कर्णाश्रितघातैक्येनानेन ३६ ४० भक्तं लङ्घं ३९ ६९ अस्य मूलं ६३ द्वितीयकर्णा
॥ अस्मिन्निषमक्षेत्रे कर्णोपाधितो ॥ अस्य कर्णानयतस्य प्रतिक्रिया गौरवं ॥ तस्याद्युप्रक्रिया दर्शित्वारेणाह
ः ॥ अभिवृजात्पद्यवाहुकोटियः परस्परं कर्णाहता भुजाश्चिद्वुवारमरायोः २५ ३६ घात ९७५ अनयोश्च ६० ५२ घात ३१ २० घातद्वयोरैक्यं ४० ९५ तथा द्विवारं २५ ५२ अनयोर्घातः १३०० अनयोश्च ६०
३९ घात २३४० घातयोरैक्यं ३६ ४० एतदेक्यं भुजयो ५२ ३६ घात २० २६ प्रतिभुजयोश्च ६० २५ घात १५०० अन
योर्क्यं ३५ २६ अनेनैक्येन पूर्वैक्यं ३६ ४० गुणितं १२ ८४ १६ २० प्रथमकर्णाश्रितभुजघातैक्येन ४० ९५ भक्तं
लङ्घं ३१ ३६ अस्य मूलं ५६ एकः कर्णः तथा प्रथमकर्णाश्रितभुजघातैक्यं ४० ९५ भुजप्रतिभुजवधैक्येन ३५
२८ गुणितं २४ ४४ ७१ ६० अनेन कर्णाश्रितघातैक्येनानेन ३६ ४० भक्तं लङ्घं ३९ ६९ अस्य मूलं ६३ द्वितीयकर्णा
॥ अस्मिन्निषमक्षेत्रे कर्णोपाधितो ॥ अस्य कर्णानयतस्य प्रतिक्रिया गौरवं ॥ तस्याद्युप्रक्रिया दर्शित्वारेणाह
ः ॥ अभिवृजात्पद्यवाहुकोटियः परस्परं कर्णाहता भुजाश्चिद्वुवारमरायोः २५ ३६ घात ९७५ अनयोश्च ६० ५२ घात ३१ २० घातद्वयोरैक्यं ४० ९५ तथा द्विवारं २५ ५२ अनयोर्घातः १३०० अनयोश्च ६०
३९ घात २३४० घातयोरैक्यं ३६ ४० एतदेक्यं भुजयो ५२ ३६ घात २० २६ प्रतिभुजयोश्च ६० २५ घात १५०० अन
योर्क्यं ३५ २६ अनेनैक्येन पूर्वैक्यं ३६ ४० गुणितं १२ ८४ १६ २० प्रथमकर्णाश्रितभुजघातैक्येन ४० ९५ भक्तं
लङ्घं ३१ ३६ अस्य मूलं ५६ एकः कर्णः तथा प्रथमकर्णाश्रितभुजघातैक्यं ४० ९५ भुजप्रतिभुजवधैक्येन ३५
२८ गुणितं २४ ४४ ७१ ६० अनेन कर्णाश्रितघातैक्येनानेन ३६ ४० भक्तं लङ्घं ३९ ६९ अस्य मूलं ६३ द्वितीयकर्णा

राम
२६

लं० ३८०१ छेदांशयोर्वधः ५०४०० इष्टः २५ वर्गः ६२५ इष्टवर्गो रागुयायित्वा ५९४०००००० मूलं २४३७२ इष्टवर्गो रा ६२५ हतं
 जातं ३८

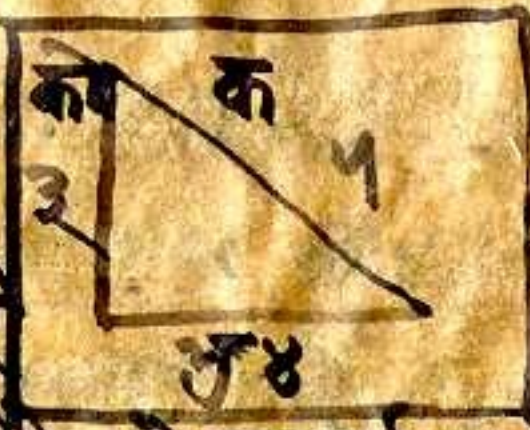
गुरुतन्निवेष्टः ॥ जान्मक्षत्रद्वयं अभिष्टं इतरेतरकर्ता हता भुजकेटयः तासां महती भू ६० लघुमुखं २५

इतरौ बाहु प्रकल्प ५२३९ क्षेत्रदर्शितत्र इमौ करोर्गो ६३ ५६ महाताया

सेनानीतौ च स्येव जान्मद्वयस्य इतरेतरको शो र्यातौ ३६२० अनयोरे

कामेकः कर्ताः ५६ बाहुः ३ ५ कोयोश्च ४ १२ घातौ १५ ४८ अनयोरे कामेककर्ताः ६३

एवं जान्मेश्रुती एवं मुखेन जायते अथ यदि पार्श्व भुजयोर्व्यत्ययं कृत्वा न्यस्तक्षेत्रं तदा जान्मकर्ता योर्वधः ६५ द्विती
 यकर्ताः स्मात् ॥ उदाहरणं ॥ क्षेत्रे यत्र शतत्रयं क्षितिमिति तन्त्रेण तुल्यं मुखं बाहुबोक्तमितिभिः शरातिष्ठतिभि
 स्तुल्ये च तत्र श्रुतिः ॥ एकांशः ॥ यमैः समातिथिगुरौ रन्यात् तत्र वको तुल्यो गो धृतिभिस्तथा जितयमैर्यो
 गा छुबो लंयो १ तत्त्वं देकथया धरे श्रवणायो योगाच्च लं वा वधात् तत्तुलीति जमार्गं ह्यद्रुजयोर्योगेन यास्या
 ततः ॥ सावाधं वदलंककं च भूयोः सूच्या प्रमाणे च केशवंगणिकप्रवृत्तिनिराक्षेत्रे दक्षोतिवेत् ॥ २ भूमि
 मितिः ३०० मुखं १२५ बाहु २६० १९५ करोर्गो २६० ३१५ लंबौ १८९ २२४ करणसूत्रं ॥ लंबतदा श्रितवा होर्मध्यं स

ली ति

२७

पारमस्यलं वस्य संभूताः भूयितं साध्ययस्याधरः खंडं १ नत्संधिद्विष्टः परलं वश्रवराहतेन्यपीठेन भक्तोलं वश्रुतोधोर्गा
त्पातामधः खंडे १ लं वः १८९ नदाश्रितवाहुः १९५ अनयोर्मध्यमितिः ॥ यलं वलं वाश्रितवाहुः
वर्गेत्यावाधासासंधिसंज्ञा ४८ तद्भूतभूरिति द्वितीया वाधासापीठसंज्ञाः २५२ एवं द्वितीयो लं व
२२४ नदाश्रितवाहुः २६० उक्तवत्करणेन संधिः १३२ पीठं १६८ आद्यलं वस्य अधरखंडं साध्यं
१८९ अस्यासंधिः ४८ द्विष्टः ४८ परलं वेन २२४ अवरो न २८० च पृथगुणितः १०७५२ १३
४४० परस्य पीठेन १६८ भक्तोलं वलं वाधः खंडं ६४ कार्णाधः खंडं ८० च भवद्वितीयलं वस्य २२४ संधिः १३२ परलं वे
न १८९ करणेन ३१५ च पृथगुणितः परस्य पीठेन २५२ भक्तोलं वलं वाधः खंडे ९९ कार्णाधः खंडं १६५ च ॥ अथ कार्णा
योगादधोलं वज्ञानार्थं सूत्रं ॥ लं वौ भूः प्रीतिजनीजपीठविभक्तौ च वंशोक्तः ॥ ताभ्यां प्राग्बहुत्योर्योगात्खंडः कुखंडे च
लं वौः १८९ २२४ भूः ३०० प्रीजानी ५६७०० ६७ २०० स्वस्य पीठाभ्यां २५२ १६८ भक्तौः लक्ष्मो वंशो २२५ ४०० आभ्यां अ
न्योन्यमूलागुगसूत्रयोगादिना करणेन लब्धः ॥ कार्णा योर्योगादधोलं वः १४४ कुखंडे च १०८ १९२ अथ सूची लं वा

राम

२७

वाधा भुजज्ञानार्थसूत्रं॥ लं वह्नोतिजसंधिः परलंबगुणाः समाह्वयेतेयः समपरसंधोरैक्यं हारस्तेनोक्तौ नोच
२ समपरसंधी भू प्रोसूच्यावाधे पृथक्पातां॥ हारहतः परलंबः सूचीलंबो भवेद्भुजः॥ सूचीलंबश्च भुजोतिजतिज
लंबोक्तौ भुजोसूच्या॥ एवंक्षेत्रक्षोदः॥ प्राप्तेस्त्रैराशिका ई कथ्यते॥ अत्रकिलायंलंबः २२४ अत्रसंधिः १३२ अयं
परलंबेननि १८९ घ्नः स्वलंबेन २२४ भक्तसमाख्यातो जात ८५१ अस्पृष्टः परसंधेः ४८ योगो हाराख्यः १२७५
अनेनसमः ८५१ परसंधिः ४८ अभक्तो भू ३०० गुरोर्जातो सूचीलंबा ५० चं १५३६ ३५९४ परलंबः ५ १८२ ह
रः ११७५ हतो भू ३०० गुरोर्जातः सूचीलंबः १०४८ सूचीलंबेनानेन १०४८ भुजो १८५ २६० गुरोर्जातो ११७९३१०
१५ ७२ ४६० स्वस्वलंबाभ्यामाभ्यां २८९ २२४ यथाक्रमं भक्तो जातोतिजमार्गवृद्धावत्रसूची भुजो ६२४० ७०३० सु
चीक्षेत्रदर्शनं॥ एवंभागहाराशिं सर्वत्रप्रमारां गुणपगुणकोतुयथायोगफलैरेककल्पसुधियात्रैराशिकमुह
नीयं॥ अथकरणासूत्रं॥ व्यासे ३९२७ भनंदाग्निहतेविभक्तेखवारासूर्यपरिधिस्त १२५० सूक्ष्मः द्वाविंशतिः
२२ प्रेविहतेथरीलेः ७ स्थूलोथवास्या घवहारयोग्यः॥ उदाहरणं॥ विष्णुभ्रमात

ली ति
२८

२१
१२३८
१२४०

स्थूलं

२२

२२

किल यत्र स० प्रनत्र प्रमाणां परिधिः प्रवक्ष्या॥ द्वाविंशति यत्र परिधिः प्रमाणात् द्वा
ससंख्यां च सखे प्रवक्ष्या॥ व्यासः क्षेत्र व्यासः ७ लब्धं परिधिमात्रं ^{११३५} स्थूलं वा २२
द्वितीयोदाहरणस्य व्यासः परिधिः २२ गुणा हरविपर्ययेन लब्धं व्यासमानं॥
^{३५} स्थूलं वंदुस्त्रयं करणसूत्रं॥ ह्रस्वक्षेत्रे परिधिगुणितः व्यासपादफलं तदु-
त्तमं वेदे रूपरिपरितः कंडुकस्यैव जालं॥ गोलस्यैव तदपि च फफलं पृथक्तं व्या-
सनिघ्नं घट्टिर्भक्तं भवति यतं गोलगर्भे घनाख्यं॥ उदाहरणं॥ प्रद्याससुरगोर्मितः किल फलं क्षेत्रे समेतत्र
किं व्यासः सप्तमित ७ अयस्य सुमते गोलस्य तस्याधिकं॥ पृथे कंडुकजालसन्निभफलं तस्यैव गोलस्य किंम
थोबुद्धिघनं फलं च विमलां वेदे सिलीलावती॥ व्यासः ७ परिधि ^{११३५} लब्धं क्षेत्रफलं ^{११३५} गोलहृत्फलं
^{११३५} गोलस्यांतर्घनस्य फलं ^{११३५} त्रयं॥ व्यासस्य वर्गे भनवाग्नि ३६२० तिघ्ने सूक्ष्मं फलं पंचसहस्रभक्तेरुदा
^{११३५} ११ हेतुशकृतेनैव व्यासपातस्थूलं फलं सद्यः वहारयोग्यं १ यदीकृतव्याप्तदलं तिजैकविंशांशयुगोलफलं घ

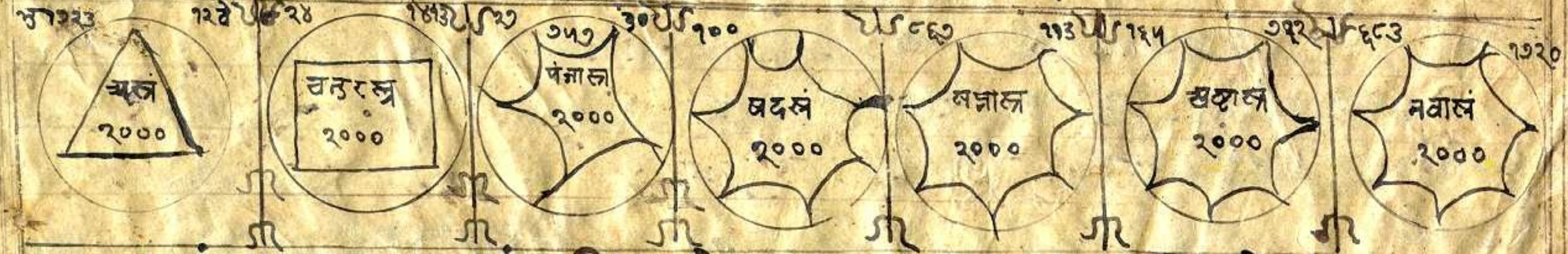
राम
२८

नैस्यात् व्यासः ७ अत्यवर्गे ४९ भक्तवाग्नि ३९२३ निघेपंचमहस्यभक्तेतदेवसूक्ष्मफलं ३९ अथवाव्यासस्य
 वर्गे ४९ रुद्रा ११ हतेशकहते १४ लघ्वंफलं स्थूलं वा ३५ घनीकृतव्यासदलंतिजेक २१ दिशांशचुगोवफलं स्थू
 लं वा १५ अथकरणासूत्रं ॥ न्याव्यासयोगांतरघातमूलं व्यासस्तहो दलितः सरः स्यात् ॥ व्यासादुरोना कुर
 रसंगुणाच्चमूलं द्विनिघ्नं भवतीहजीवाः ॥ जीवाद्धवर्गेशरभक्तयुक्तेव्यासप्रमानं पवर्दति हते १ उदाहरणं ॥
 दशविसृतिवृत्तांतर्यत्रन्याख्यारमिता
 व्यासः ज्या ६ व्यासः १० योगः १६ अंतरं ४
 : सरः ७ व्यासात् १० शरीनात् ९ शर ७
 वर्गे ९ शरभक्तयुक्तेचजाते व्यासमानं १ अथकरणासूत्रं ॥ त्रिघ्नं वाग्निनभः श्रुद्धे १०३९ २३ त्रिवारणाः ३४ यु
 गादिभिः ८४८५३ वेदाग्निपंचवर्गैश्च ००५३४ खखस्वाभुरसै ६०००० क्रमात् १ वारोषु भरववारौश्च ५२०५५
 द्विद्वितं नैषु सागरैः ४५५९२३ कुरामदशदेदैश्च ४१०३१ हतव्यासे समाहतेः २ खखस्वाभार्कसंभक्तेलभ्य

नी. ति.
२९

संक्रमशेष १२०००० जाः वृत्तान्तस्य पूर्वार्णं न वृत्तान्तं पृथक् पृथक् ३ ॥ उदाहरणं ॥ सहस्रद्वितीयव्यासं य

२०००० वृत्तान्तस्य मध्यतः ॥ समग्रं स्यादिकानामेभुजान्ददपृथक् पृथक् १ न्यासः क्षेत्राणां न्यास २००
०० त्रिघांकाग्निनभश्चंडे १०३९ २३ गुणितः ॥ खखखाधार्कसंभक्तोलसं च सेभुजमानं २०३२ एवं चतुर
स्रे १४१४ एवं पात्ते १६०५ एवं वडसे ८६० एवं सत्तासे १६०५ एवं नवासे १६०५ एवं मिष्ट्यासे १६०५
अंतिं तास्तुगोले वक्षंते ॥ अथर्थलपुत्रक्रियां ॥ चापो न निप्रपरिधिः पृथमादयः स्यात्पंचाहतः परिधि
वर्गचतुर्थभागः ॥ आघोनि तेन खलु तेन भजे चतुष्टयः व्यासा हतं सथममाप्रमिहं ज्यका स्यात् ॥ उदाहरणं ॥

राम
२९

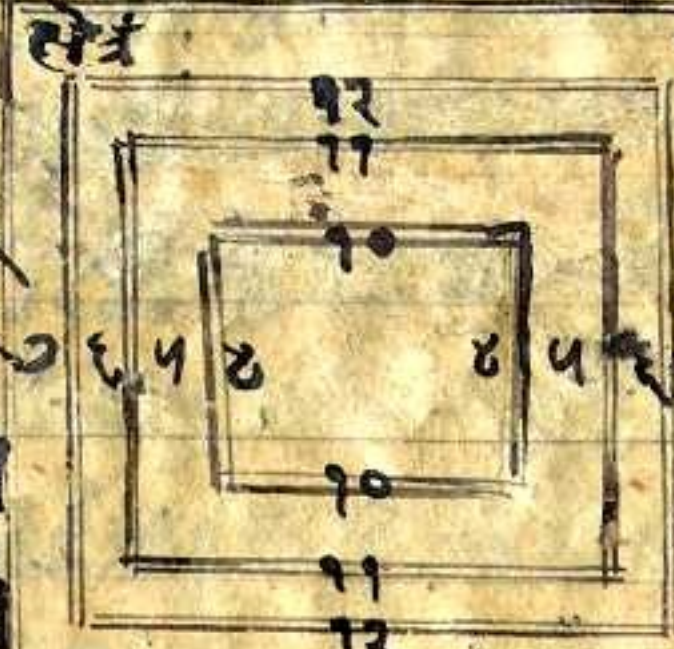
अष्टादशांशेन वृत्तेः समातः एकादिति घेन वयत्र वापः ॥ पृथक् पृथक् तत्र वदाशजीवां र्वार्केर्मितं व्यासदलं व
पत्रः १ ॥ क्षेत्रन्यासः व्यासः २४० मुत्र किल परिधिः ७५४ अस्याष्टादशांशेन पृथक् पृथक् एकादिगुणितेन तुल्ये
धनुषिकल्पितेन्या

पृथक् साध्याः अथवा मुत्र सुवार्थं परिध्यष्टादशांशेन परिधि वापत्वं जीवाः साध्यंते ॥ तथापि ताश्च भवं
तिः अपवर्तितेन्यासः ॥ परिधिः १८ वापाः २२३४ ५६७८९ यथाक्रमं लब्धा निज्यामानानि यथां वापे २ नडन
अनिघ्नश्च परिधिः १७ अस्यापृथममृत्तिसंज्ञा परिधिः १८ वर्गः ३२४ चतुर्थभागः ८२ यं चाहतः ४०५ आधौ
नितेनानेन ३८८ चतुर्थव्यासा २६० हतप्रथमं १६३२० मक्तं लघुं प्रथमज्यामानं ४२ एवमन्यानि ८२ १२० १५४

लीति
३०

१८४ २०८ २२६ २३६ २४० एवमन्यास्मिन्प्रियासे॥ करणसूत्रं॥ साहि घातयतमोर्विकयाविभक्तेजीवांघ्रिपं
कगुणितः परिधे सुवर्गः॥ लज्जेतिनात्यरिधिवर्गचतुर्थभागादाप्तप्रदेष्टेतिदलान्यतिनेधनुः स्यात्॥ उदाहरणं॥
विदितादृहयेगुणास्ततोवदनेषांमधुनाधनुर्मितिः॥ यदित्यस्तिधनुर्गुणाक्रियागुणितेगाणिनिकानितैपुणं॥
न्यासः॥ ४२ ८२ १२० १५४ १८४ २०८ २२६ २३६ २४० सयेवाऽपनीर्तितः परिधिः १८ वर्गसा २४० श्रि ६५० युतमो
र्विया १००२ युतमाजीवांघ्रिणा ३१ पंचभि ५ भूपरिधेः १८ वर्ग ३२४ गुणितः १००१० भक्तोलब्धो ७ तिनात्य
रिधिः १८ वर्गः ३२४ चतुर्थभागात् ६४ प्रदेष्टाप्ते ८ दलान् ८ प्रतिने १ जातः धनुः एवमन्यानिधनुषि
२३४ ५६७ ८८ एवमन्यानि एतातिपरिध्यष्टादशांशोनगुणितानितानिस्युः॥ इतिमहेश्वरोपाध्यायसुत
भास्करचार्यविरचितायांगणितपाद्यांलीलावत्याक्षेत्रव्यवहारसमाप्ता॥ ०॥ अथखानुव्यवहारेकरणसूत्रं
॥ गणायित्वाव्यवहारं बहुप्रस्थानेषुतपुतिर्भर्ज्या॥ स्थानकुक्षित्यासममितिरेवदैर्घ्यं चवेधोचक्षेत्रफलंवेधः
गुणांखानेधनहस्तसंख्यास्यात्॥ उदाहरणं॥ भुजं वक्रतयादैर्घ्यं दशशार्कं करैर्मितं॥ त्रिषुस्थानेषुषट्पंचस्य

राम
३०

नहस्ताववित्तिः ॥ यस्यास्वातस्य वेधोऽपि द्विचतुस्त्रिंशतिः सखेः तत्र स्वाते कियंतः स्युर्धनहस्ताप्रचक्षमेः ॥ न्यासः ॥
 सूत्रसममिति करो विस्तारे हस्ताः ६ दैर्घ्यं ११ वेधे वेदे ३ दर्शनं क्षेत्रफलं ११ वेधे ३ गुणं लब्धाय हस्तसंख्या १८
 ६ करणसूत्रं ॥ २ मुखजनलजनपुति जक्षेत्रफलैक्यरुतं षड्विः क्षेत्रफलं सममेवं
 लं स्य सं समस्वातफलं अंशः भूचीघाते फलं भवति ॥ उदाहरणं ॥
 हस्ततुल्यं विस्तारदैर्घ्यं तु तलेतद्विं ॥ यस्याः सखे सप्तकरश्च वेधः
 दनत्रवाप्यां ॥ तलजं ३० तपुतिजं २० एषामैकं ४२० षड्विं १६
 ७० वेध ७ हनं घनहस्तफलं ४९० ॥ उदाहरणं ॥ रवाते धनिग्मक
 रतुल्यचतुर्भुजैव किं स्यात् ॥ फलनमिति किल पत्रवेधः हने तथैव दशविस्तत्रिपंचवेधः सूचीफलं त्रद
 तयोश्च पृथग्पृथग्मे ॥ न्यासः क्षेत्रन्यासधीतीघाते घनहस्तफलं पश्चादीतकजानं ३ ६ मथायवेन
 जुजकोटियातं मित्यभ्येन जानं १६ वेधहत १९८ अंकपरिमितया स्युः सूत्रसममिति विस्तारं गेरायित्वाः

घादशांगुलः॥ उद्विनिस्थंगुलायासामिष्टिकायाश्चिनौकिलः॥ यद्विस्तृतिः पंचकरावहस्तं दैर्घ्यं तु यस्यां
 त्रिकरोद्विनिश्च॥ न स्याद्विनौकिं फमिष्टिकानां संख्यात्रकावृहिकतिस्तथा॥ क्षेत्राणां न्यासक्रियते क्रमे
 रा १

१५
३

 अथविति न्यासः॥

५
२
५

 इष्टिकाया घनहस्तमानं २४ वित्रे क्षेत्रफलं ५० उद्विगा ३
 उति

३

 तं वित्रे र्घनफलं ११

५
२
५

 इष्टिका संख्या नद्या २५६० स्तर संख्या २४ एवं पाषाणा
 चित्तवपि॥ इति विनिव्यवहारः समाप्तः॥ ॥ अथ क्रकवेकरा सूत्रं॥ पिंडयोगदलमगमूलयोर्दैर्घ्यं
 संगुणितं मंगुलात्मकं दारुदारुणापथे समाहृतं षष्ठ्यरेषु ५०६ विहतं करान्मकं॥ १॥ उदाहरणं॥ मूले न
 षांगुलिमिनौथनृपांगुलाये पिंडं शतं गुलि

१००
३०

 मितं किल यस्य दैर्घ्यं॥ तदारुदारुणापथे
 पुचतुर्षु किं स्याद्भूतात्मकं वदसखे गणितं ३०

१००
३०

 ते मे॥ न्यासः॥ पिंडयो ३६ गदलं १८ दैर्घ्यं
 १०० संगुणितं १८०० दारुदारुणापथे ४ गुणितं ७२०० षष्ठ्यरेषु ५०६ विहतं करान्मकं गणितं ११ करणा
 सूत्रं॥ द्विघने तु यदि तुर्यगुप्तवत्पिंडविस्तृतिहते फलं तदा इष्टिका विनिद्विनिविस्वातका कवव्यवह

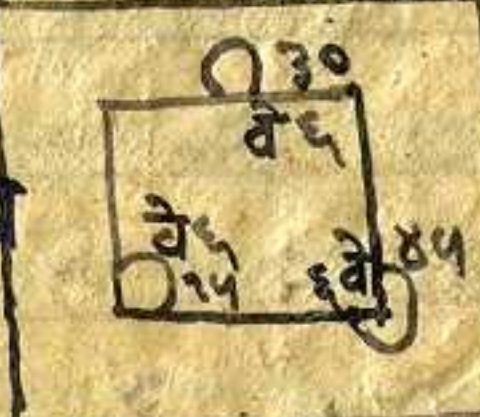
लीति
३२

तोखलुमुल्यम् ॥ कर्मकारजनसंप्रतिपत्त्यातन्मडत्वकटितत्ववशेना ॥ उदाहरणं ॥ यद्विस्तृतिर्दंतमितां
 गुलानिपिंडस्तथाषोडशयत्रकाद्ये ॥ छेदेषुतिर्यङ्गवसु
 त्मकंमे ॥ न्यासः वेस्तारांगुलः ३२ पिंडांगुलः १५ पिंडविस्तृतिः
 षट्स्वरेषुविहृतंजातंहस्तात्मकंफलं ८ ॥ इतिककव्यवहा
 रत्वं ॥ अत्रगुणदशनांशो गुणोथैकादशांशः परिधितत्रमभागः श्रुकधान्येषुवेधः भवतिपरिधिस्रष्टेर्गर्विते
 वेधनिघघरागणितकरासुमार्गधास्ताश्चस्वार्थः ॥ १ ॥ उदाहरणं ॥ समभुविकिलुराशिर्यस्थितः स्थूलः
 धान्यः परिधिपरिमितिभोहस्तघक्षीर्यदीया ॥ प्रवदगराकस्वार्थः किंमितासंतितस्मिन्मृथगणुनिवधान्ये
 श्रुकधान्येवशीघ्रं ॥ न्यासः परिधिः वेधः ६ परिधिस्रष्टांशः १०० वेधः ६ निघः लब्धस्वार्थः ६०० अथागुधान्या
 राशिपरिधिः ६० वेधः ५० जामंफलं ५००० अथश्रुकधान्यराशिपरिधिः ६० वेधः ३० फलं २०
 ३० अथकरासूत्रं ॥ द्विवेदसन्निभागेकनिघातुपरिधेः फलं भित्त्यंनर्वात्सकोरास्यराशि

		१००			
		१६		३०	
६					
२५					

राम
३२

स्वगुणभाजितात् ॥ १ ॥ उदाहरणं ॥ परिधेर्भिन्निलगुणशेषे त्रिंशत्करसखे ॥ वहिकोरास्थितस्यापि तिथितुल्यकरस
 खे ॥ वहिकोरास्थितस्यापि पंचप्रनवसंमितः ॥ तेषावध्वमेशी पुंघनहस्तान्यथक ॥ न्यासः ३० १५ ४५ अत्राय
 परिधिर्दिघ्नः ६० अन्यो १५ वेदमे ६० अन्यः ४५ सत्रंशरूपं पूरुतः ६० एभ्यफलं तुल्यमेव ६० एत
 त्वगुणकेन भक्तं जातं पृथ
 रेकरासूत्रं ॥ छायायो क
 र्णोंतरं भांतरेणोनयुक्तं दलेत प्रभो ॥ उदाहरणं ॥ नंदवंदैर्मितं छायायो रंतरं कर्णोयोश्चांतरविश्वतुल्यं ययोते
 प्रभेवक्रियोयुक्तिमान्वेत्यसौ व्यक्तयुक्तं हि गमेयिलं १ छायांतरं १९ कर्णोंतरं १३ अनयोवर्गोंतरं १९२ भक्ता
 रसादीषवः ५० लक्ष ३ सैकस्यास्य ४ मलं २ अनेरागुणोतं कर्णोंतरं २६ दिस्थं २५ भांतरेण १९ अनयुक्ते ७ ४५
 तद्वैजाते छाये १ ४५ अतः तत्कृत्योयो प्रदमितिकर्णो १५ ५१ अथकरासूत्रं ॥ शंकुषदीपतलशंकुतलांत
 रघ्नः ॥ छायाभवेदिनरदीपशिखोचभक्त ॥ उदाहरणं ॥ शंकुषदीपांतलशंकुतलांतरघ्नः ॥ दीपोऽपि तिः सार्द्ध

ली. ति.

३४३

करत्रयाचेत॥ संकोत्तराकींगुलसमितस्य तत्सुबमास्यात्कीयतीबराभ्यासः॥ पदीपतलसंकुतानंतरा॥ शं
कुउवितरदीपशिखोद्यतः३ भक्तः॥ लघ्वानि छायांगुलानि १२॥ अथ करणसूत्रं॥ छायोद्गते तु न
रदीपतलान्तलेशंकोभवेत्तदुत्तेखलुदीपकोचं॥ उदाहरणं॥ पदीपसंकंतराभूत्रेहस्ताः छा
यांगुलैः षोडशभिः समावेरदीपोद्युतिः स्यात्कियतीतथातः पदीपसंकंतमुच्यतां मे १ न्यासः शंकुगुलानि
१२ छायांगुलानि १५ शंकुपदीपांतरहस्ता ३ जलदीपतलान्तर ३ प्रेशंको ३ छायोः ३ कुते ६ तंर ३ पुतेलघ्वंदीपशि
खोचं ॥॥ अथ करणसूत्रं॥ विशंकुदीपोद्युय १० संगुणाभासंकुद्गुतोतादीपाशिपांतरं स्यात्॥ उदाहरणं॥ पूर्वो
क्तमेव दीपोद्युयः १० शंकुगुलानि १२ छाया १५ विशंकुदीपोद्युय ६ अनेन संगुणा छाया ३ शंकु ३ कुतालघ्वं शंकुदी
पांतरहस्ता ३॥ अथ करणसूत्रं सार्द्धं वतं॥ छायायतोरंतरसंगुणाभाः छायायतोरंतरहस्तवेदः भूशंकुघातः प
भयाविभक्तः पुजायते दीपशिखोचमेवं १ वैराशिकेनैवमिहैतदुक्तं व्याप्तस्वभेदैर्हरितोवविश्वं॥ उदाहरणं॥ शं
कोभार्कमितांगुलस्य सुमते दृष्टा किलाष्टांगुला छायायामिमुवेकरद्वयमितेन सस्येदशे पुनः तस्यैवार्कमितांगु

पम
३४३

लां यदि तदा शंकु प्रदीपान्तरं दीपो व्यं च कियद्दव्य वहति छायाभिधां वेत्ति वेत् ॥ १ ॥ न्यासः छायायतो मंतरं सं गु
लात्मकं ५२ छाये च ८१२ अथ यो राघर्यं ८ अनेनः ५२ गुणिताः ४१६ छायाय मार्गांतरेण ४ भक्ता भूमांतं १०४
इतं प्रथम छायाय दीपतल योरंतरं भूमाना मित्यर्थः ॥ एवं द्वितीय छायातः १२ तद्भूमांतं १५६ भूशंकु घातय भया
विभक्तः ॥ इति ज्ञात भुभयतो पिदीपो व्यं सममेव हस्ताः १३ एवमत्र छाया व्यवहारे राशिक कल्पन योक्तं ॥ तद्यथा
॥ प्रथम छायातो द्वितीय छायाया न्नत्यधिकाः ॥ तावता छायावयनेन यदि छायायां तत्तुल्या भूल भ्यते ॥ तदा छा
याय किमित्यत्र पृथक् पृथक् छायाय दीपतलांतरं मार्गोलभ्यते ततो द्वितीय त्रैराशिकं ॥ यदि छाया भूजे शंकुः
कोटिस्तदा भूतुल्ये भूजे काकोटिरिति ॥ लब्ध दीपो व्यं भुभयतो पितुल्यमेव ॥ एवं त्रैराशिकां घमखिलां द्विआदि
त्रैराशिक कल्पन येव सिद्धं ॥ यथा भगता भक्त तनमत केशापहारीणा हरिणानि खिलजगज्जननैक विजेन स
कलभुवनगिरिसरिदसुर ॥ पुस्तगरादि भैदैर्विश्वं व्याप्तं एवमखिलमपि गणितं त्रैराशिके नैव व्याप्तं ॥ तदेवं वि
द्विर्वहु किमुक्तमित्याशमाह्यत्किं विहुराभागाहारविधिना विजेन वाग ॥ रायते तत्रैराशिकमेव निर्मलधिया

ली तिं
३४

मेवात्रगम्यं विदं ॥ एतद्यद्वह्नास्यदादिजडधीधीबुद्धिबुद्ध्याबुधैस्तत्प्रेदासुगमान्विधापरवितं पासेः ॥ प्रकीर्णादिकं ॥
इति श्रीभास्करानार्यविरचितायां गीतापाद्यां लीलावत्पांछाजयवहारसमाप्तः ॥ ॥ अथ कुट्टकेकरणासूत्रं पंच
सप्तानि ॥ भाज्याहारश्चापकश्चापवर्त्यकेनाप्यादौ संभवे कुट्टकार्थं येन छिन्नौ भाज्यहारौ न तेन क्षेपश्चेत्तदुक्तमुद्दि
ष्टमेव ॥ परस्परं भाजितयो र्यो र्यः शेषतयोः स्यादपवर्त्तमां संलेनापवर्त्तनविभाजितौ तौ तौ भाज्यहारौ दृढसं
ज्ञकोत्तः ॥ मिथो भजे तौ दृढभाज्यहारौ यावद्विभाज्ये भवती ह नृपं ॥ फलान्यधोधस्तदधो निवेश्यः क्षेपस्तथांते खमु
पांति मेनः ॥ स्वेर्द्धे हृत्यं तेन युते तदत्यंत्यजेन्मुहुः स्यादिति राशियुग्मं ॥ उर्द्धो विभाज्येन दृढे न तस्तः फलंगुणः स्याद
परोहरेण ॥ एवं तद्देवात्र समापयताः सुलब्धयश्चेद्विषमास्तनी ॥ यथा गतौ लब्धिगुणो विशेषो स्वतश्शरणाच्छेदशमि
तौ सुतोस्तः ॥ ५ ॥ उदाहरणं ॥ एकविंशतियुतं संतद्वयं यद्गुणं गणकयं वषष्टियुक्तं ॥ पंचवर्जितशतद्वयोद्धतं बुद्धि
मेति गुणकं तदाश्रुतं ३ न्यासः भाज्यः २२१ हारः १९५ क्षेपः ६५ अत्र परस्परं भाजितयोर्भाज्यः २२१ भाजकयोः १९५ शे
षः १३ अनेन भाज्यहारक्षेपाश्चपवर्त्तिता जाताः दृढाः भाज्यः ७ हारः ५ क्षेपः ५ अत्र योर्दृढभाज्यहारयोः परस्परं भक्त

राम
३४

योः लब्धिरधो घत्तदधः शेषतदधः खंतिव्यपश्रुतिजाता वल्ली ॥ ३॥ उपांतिमेतत्सोर्द्धे हरे इत्यादिकरगो न जानं राशिद्वयं
 ४५ एतो दृढ भाज्य हारा भाभा ७५ तथै ६५ जातो लब्धिगुरो इत्याहृतः स्वस्व हरे रायुक्ते इति एयोः स्वतः क्षराणि
 ४ गुरो पक्षिप इत्यथवा लब्धिगुरो २३२० अथवा ४०३५ इत्यादि ॥ अथ करण सूत्रं ॥ भवति कु। दविधेर्युति भाज्यः
 योः सप्तपवर्तितयोरपि वागुराः ॥ भवति यो युति भाजकयोः पुनः सप्तपवेदपवर्तनसंगुराः ॥ उदाहरणं ॥ शतं ह
 तं येन युतं नवत्या विवर्जितं वा विहृतं त्रिप्रश्ना ॥ निरयकं स्याद्वदमे गुरां तं स्य शृं पठी यान्तादि कु द्दके शिः न्यासः भा
 ज्यः १०० हारः ६३ शेष ९० अत्र पूर्ववत्क्षेपानां वल्ली ॥ १॥ उपांतिमेतत्सोर्द्धे हते अंतेन युते इत्यादिकरगो न जानं राशि
 द्वयं २५ ३० जातो पूर्ववत्त्रिगुरो ३० १८ अथवा भा २॥ ज्यक्षेपो दशभिः पवर्तितो भा १० शेष ९ हारः ६३ परस्पर
 भजनालब्धातिफलानि क्षेपं स्वं वाधो विन्यास्य वः ३॥ ना २॥ पूर्ववत्त्रिगुरा ४५ लब्धितया सा अत्र लब्धे यो विप्र
 माजातास्तस्माद्गुराः ४५ स्वतः क्षराणां दत्ता ६३ द्विशोभ्य जातो गु ३॥ राः स एव १८ अत्र गुराः १८ घभाज्ये १०० शेष ९०
 युते हरः ६३ भक्ते लब्धिश्च ३० अथवा हार ६३ शेष ९० नवभिः पवर्तितो भाज्यः १०० हारः ७ शेष १० पूर्ववद्गुराः १८

लीलां
३५

भाज्यः १०० क्षेपलक्षि ३० अथवा भाज्यक्षेपो पुनर्हरक्षेपो वा पवर्तिनो जाताः भा १० हार ७ क्षेप १ अतः पूर्ववद्वि १ जा
नो गुरा २ हारक्षेपा पवर्तिनेन ९ गुणितो जातः स एव १८ गुरात क्षेप भाज्येभ्यः पूर्ववद्वि ३० गुरालब्धो स्वस्व
हारो क्षेपावित्पर्यं वा गुरालब्धो ८१ ३० अथवा १४४ २३० इत्यादि ॥ करण सूत्रं ॥ क्षेपजेत क्षराणां लुके गुरा नीतो
वियोगजे ॥ अत्र पूर्वोदाहरण नवतिक्षेपे यो गुरो जातो ३० १८ तो स्वतक्षरा भां १०० ६३ अथवा २७० १११ उदा
हरण ॥ यद्गुरा करण कर्षण रचिता वर्जिता च दशभिः स कुत्रैः स्यात्त्रयोदशहृतानि रयकात गुरां कथय मे पृथ
क् पृथक् १ न्यासः भाज्य ६० हार १३ क्षेप १५ प्राग्वज्जाता वल्ली १ प्राग्वज्जातो लब्धिगुरो ८२ अत्र लब्धये विषमा जा
ताः ॥ अत एतौ लब्धिगुरो स्वतक्षरा भां ६० १३ विशोधि १ तो ५२ ११ एवं षोडशक्षेपे एतौ एव लब्धिगुरो
५२ ११ स्वस्व हारा भा ६० १३ शोधि नो जातो षोडशविंशो लब्धि १ गुरो ८२ उदाहरणं ॥ गुरालब्धो सप्तग्राह्यं धी
मता तक्षरो फलं ॥ हरतस्ते धनक्षेपे गुरालब्धो नु पूर्ववत् ॥ क्षेपतः क्षरालाभाद्या नब्धो ७ षोडशवर्जिता ॥ उदा
हरणं ॥ येन संगुणितो पंचत्रयोविंशति संयुताः वर्जिता वा त्रिभिर्भक्तानि रणस्यः स को गुराः न्यासः भाज्य ५

राम
३५

हारः ३ शेषः ३३ वशी ॥ १ ॥ पूर्ववज्जातं राशिद्वयं ४९ एतौ भाग्य हारभा ५३ तयोश्चोराशौ सिमिस्तये सप्तलभ्यं ते उ
र्द्धराशौ ४६ पंचभिस्संसारो नवलभ्यं ते नवलभ्यं न गत्याः गुराधोः समं ग्राह्यं मता तत्क्षरो फलमिति ॥ अतः स
प्तैव गत्याः ॥ जातो लघ्विगुरो ११ २ शेषजे तत्क्षरा बुद्धे इति त्रयोविंशतिविशुद्धौ जाता विपरीतशोधनादृणाः त्र
यीः ६ गुरा १ एवं सर्वत्रः सुथवाहारतश्चेधनक्षेप इति न्यासः भाग ५ हा ३ क्षे २ पूर्ववज्जातो लघ्विगुरो ४ २ क्षे
पतः क्षरालाभाद्या लघ्वीरिति ॥ क्षेपतक्षरालाभेन ७ युक्ता लघ्विः कार्याः ॥ जातो क्षेपजे लघ्विगुरो ११ २ बुद्धौ
तुवर्जितार्द्धति ॥ बुद्धौ लघ्विगुरो ११ एषा लघ्वि १ क्षेपतः क्षरालाभेन ७ हीना भवति तस्माद्विपरीतशोधनेन
॥ अतः लघ्विः ६ गुरा १ धनलक्षार्थं द्विगुणस्वहरेषि सति पूर्ववज्जातो लघ्विगुरो ४७ करणसूत्रं ॥ शेषा
भावे तथा यत्र शेषः बुद्धौ हरे हतः सेयः भूयं गुरास्तत्र शेषो हार हतः फलं ॥ उदाहरणं ॥ एतपंचगुणिताः स्व
संगुताः पंचपरिहिते अथवा ॥ सुखयो दशहृतानिरगकास्तं गुरा गरा क कीर्त्तया भुमेः न्यासः भागः
५ हारः शेषः ० सेयः भूयं गुरास्तत्र शेषो फलमिति ० शेषाभावे गुरावाप्ती ०० इष्टा हतः सुखहरे रीत्यादि

लीति
३६

नाथवा १३५ अथवा २६१० न्यासः भाज्यः ५ हार १३ क्षेप ६५ क्षेपोहाररुचफलं मितिगुणात्नी ० अवा १३ १० वा २६
१५ इत्यादि। अथ सर्वकुट्टके गुणालङ्कारनेकनार्थं सूत्रं॥ ५ स्नाहृतः स्वस्वहारेणापुक्तेनेवाभवेतां बहुधा गुणा
नी ० अथ सूत्रस्य व्याप्तिः पूर्वमेव प्रदर्शिता॥ अथास्थिरकुट्टके करणसूत्रं॥ क्षेपे तु नूपो यदि वा विज्ञेयतां क्रमा
ये गुणाकारलक्ष्मी ० अभीप्सितक्षेपविशुद्धिनिघ्ने स्वहारतये भवतस्तयोस्ते १ अथ मोहाहारो दृढभाज्यहारयो
नूपक्षेपयोर्गालः भाज्यः ७ हार १५ क्षेप १ दृढक्षेपः ५ अत्र वल्ली ३॥ लङ्घिगुरो ८० एतौ दृढ गुणि
तौ ४०३५ स्वस्वहारतये जातौ लङ्घिगुरो ६५ अथ क्षेपविशुद्धौ वेवलङ्घिगुरो ८० तन्महाधुको ७१५
जातौ लङ्घिगुरो ८० एतौ पंचगुरो स्वहारतये च जातौ वलङ्घिगुरो १२१० पंचस्रष्टिविशुद्धौ एवं सर्वत्र॥ अथ
स्यगुहगारोनेऽपयोगस्तदर्थं किं विदुश्च ते कल्याथशुद्धिविकलावशेषं षष्टिश्रभाज्यः कुदिनातिहारः तन्
फलं स्याद्विकलागुणालिप्तायमस्माच्च कलालवागां॥ एवं तद्द्वैततथाधिमासावमायकाभ्यां दिवसारविंदो
गुहस्यविकलाशेषाहुहाहर्गारायोरानयतं॥ तद्यथा॥ षष्टिर्भाज्यः कुदिनातिहारः विकलाशेषं शुद्धिरिति

राम

२६

लक्षाणि यं वशमिति सहस्राणि शतत्रयं स्रष्टुः २४६३२२२२७५३६० ॥ उदाहरणं ॥ यांशां कुशादिडमरुककपा
लपालश्रुतैः खड्गांशक्तिशरचापयुतेर्भवंति ॥ अन्योन्यद्वन्द्वकलितैः कतिमूर्तिभेदाः ॥ शंभोर्हरैरिव गदासि स
रोजसंघैः ॥ आसः स्थानानि १० एवमत्र जानामूर्तिभेदाः ३६२८ ८०० एवं हरेश्च २४ विशेषेण यावत्स्थानेषु तुल्यां
कास्तत्रैस्तु पथक्युक्तैः प्राग्भेदाविहताभेदास्तत्संख्येकं पूर्ववत् ॥ उदाहरणं ॥ द्विद्वेकभूषणरिमितैः कति स
व्यकाः सुत्तासां युतिं वगणाकाशु मम प्रवद ॥ शंभो धिक्कुंभि शरभूतशरैस्तथांके श्वेदं कमाशविधियुक्ति
वित्सारदोसिः आसः २२ ११ अत्र प्राग्भेदाः २४ यावत्स्थानेषु तुल्यांका इत्यत्र पथमे स्थानद्वये तुल्ये प्राग्भेद
स्थानद्वये जानो भेदोः २ पुनरन्यत्रापि स्थानद्वये तुल्यो प्राग्भेदत्राप्येवं भेदो २ अत्र योर्युतिः ४ अत्र याथागुक्तव
द्भेदाः २४ भक्ताजानाः संख्याभेदाः ६ ॥ तद्यथा ॥ २२ ११ २१ १२ १२ २१ १२ १२ २१ २१ ११ २२ पूर्ववत्संख्येकं ९९
द्वितियादाहरणं आसः ४८ ५५५ अत्र पूर्ववद्भेदाः १२० स्थानत्रयोत्थभेदोः ६ भक्ताजानाभेदाः २० तद्यथा
क्रमेणः ४८ ५५५ ८ ५५५ ४५८ ५५४ ५४८ ५५ ५५४ ८ ५५५ ४८ ५५५ ४८ ४५८ ५५ ८५४ ५५ ५४५ ८५

ति

१९

लव्यवहतेत्युक्तं ॥ लीलावती ह सरसोक्तिमुदाहरंती तेषां शोदेव सुखसंपदयेति वद्विम् ॥ २ ॥ इति श्रीम
हेश्वरोपाध्याय उत भास्कराचार्यविरचिते शिद्धान्तशिरोमणौ लीलावतीरांतासु तपाटी समाप्ता ॥ शुभमस्तु
लेखक श्रीवद्याचार्यजोगपालयो ॥ सम्वत् १९१९ साल ज्येष्ठ वदि २ रोज ५ शुभम् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥

ASHA ARCHIVES
101
Rajendra Prasad